

Rechtbank Den Haag

Zaaknummer / Rolnummer: C/09/604772 / HA ZA 20/1242

Zitting: 24 januari 2022 om 09.30 uur

PLEITAANTEKENINGEN STICHTING JES C.S.

1. [redacted] wonende te [redacted]
2. [redacted] wonende te [redacted]
3. [redacted] wonende te [redacted]
4. [redacted] wonende te [redacted];
5. [redacted] wonende te [redacted]
6. [redacted] wonende te [redacted]
7. [redacted] wonende te [redacted]
8. [redacted] wonende te [redacted]
9. [redacted] wonende te [redacted]
10. [redacted] wonende te [redacted]
11. [redacted] wonende te [redacted]
12. [redacted] wonende te [redacted]
13. [redacted] wonende te [redacted]
14. [redacted] wonende te [redacted]
15. [redacted] wonende te [redacted]
16. de **Stichting Japanse Ereschulden**, statutair gevestigd

te Den Haag;

Eisers,

Advocaten: prof. mr. T. Barkhuysen en mrs. S. Goldstein,
D. de Groot, P.W. den Hollander en J.W.L. van der Loo

tegen:

**de Staat der Nederlanden (ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport en ministerie van Algemene Zaken)**
waarvan de zetel gevestigd is te Den Haag

Gedaagde,

Advocaten: mrs. K. Teuben en R.W. Veldhuis

Inhoudsopgave

1.	DE BIJZONDERE ACHTERGROND VAN DEZE ZAAK	5
2.	KERN VAN DE ZAAK: ONTRECHTING EN ONGELIJKE BEHANDELING.....	5
3.	WAT GING VOORAF AAN DEZE PROCEDURE?	7
4.	WAT WIL STICHTING JES C.S. BEREIKEN?	9
5.	WAAROM DE STAAT AANSPRAKELIJK IS	10
5.1.	Grondslag voor aansprakelijkheid	10
5.2.	Erkenningen van de Staat.....	11
5.3.	Schade en causaal verband.....	12
6.	TUSSENCONCLUSIE	13
	<i><u>DEEL II – WEERLEGGING VERWEREN VAN DE STAAT</u></i>	14
7.	DE STAAT IS AANSPRAKELIJK VOOR ZIJN EIGEN HANDELEN, ONGEACHT DE DADEN VAN JAPAN EN DE POLITIEK VAN AMERIKA.....	14
7.1.	Stichting JES c.s. spreekt de Staat aan voor zijn eigen handelen met betrekking tot oorlogsschade	14
7.2.	Het “territorialiteitsbeginsel” doet niet af aan aansprakelijkheid van de Staat voor zijn eigen handelen	14
7.3.	Deze zaak draait niet om buitenlands beleid, maar om het onthouden van compensatie en dat is een interne kwestie die ‘vol’ moet worden getoetst	15
7.4.	Tussenconclusie	16
8.	DE STAAT HEEFT DE SLACHTOFFERS ONTRECHT MET HET VREDESVERDRAG EN HET YOSHIDA-STIKKER-PROTOCOL	16
8.1.	De Staat zou geen vorderingen hebben opgegeven met het Vredesverdrag	17
8.1.1.	De Staat spreekt zichzelf tegen	17
8.1.2.	De Staat heeft met het Vredesverdrag wel degelijk vorderingen opgegeven	17
8.1.3.	De Staat betwist niet dat hij met het Yoshida-Stikker-Protocol vorderingen heeft opgegeven.....	18
8.2.	De Staat zou geen vorderingen hebben opgegeven, omdat die er niet zouden zijn geweest.....	20
8.2.1.	De Staat spreekt zichzelf wederom tegen	20

8.2.2.	Het Landoorlogsverdrag kent wel degelijk individuele vorderingen toe en die zouden kans van slagen hebben gehad.....	21
8.2.3.	Gezaghebbende auteurs bevestigen dat het Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent.....	24
8.2.4.	VN erkent dat Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent.....	28
8.2.5.	Andere internationaalrechtelijke normen bieden ook bescherming aan individuen	29
8.2.6.	Nationaal recht biedt eveneens bescherming	32
8.3.	Tussenconclusie	32
9.	DE STAAT IS AANSPRAKELIJK OP GROND VAN ALLE INGEROEPEN GRONDSLAGEN.....	33
9.1.	Internationaal gewoonterecht inzake onteigening.....	33
9.1.1.	Internationaal gewoonterecht inzake onteigening biedt bescherming	33
9.1.2.	Toetsing aan internationaal gewoonterecht is mogelijk.....	34
9.2.	EVRM.....	35
9.2.1.	Artikel 1 EP EVRM.....	35
9.2.2.	Artikel 14 EVRM en artikel 1 Twaalfde Protocol EVRM.....	36
9.2.3.	Artikel 8 EVRM.....	38
9.3.	Maatschappelijke zorgvuldigheid	39
10.	AAN VERDERE VEREISTEN VOOR AANSPRAKELIJKHEID IS VOLDAAN, EVENALS AAN STELPLICHT	41
11.	GEEN VERJARING.....	43
11.1.	De Staat heeft afstand gedaan van een beroep op verjaring	43
11.2.	Het beroep van de Staat op verjaring is onaanvaardbaar	45
11.2.1.	Deze zaak is uitzonderlijk, óók “in verjaringsrechtelijke zin”	46
11.2.2.	Gezichtspunten van Van Hese/De Schelde	48
11.3.	Er is geen sprake van verjaring, omdat de Staat tot op de dag van vandaag onrechtmatig handelt.....	50
12.	AFSLUITING	53

DEEL I

1. DE BIJZONDERE ACHTERGROND VAN DEZE ZAAK

1. Elke tweede dinsdag van de maand komt, hier in Den Haag, een groep mensen bijeen, voor de demonstratie van Stichting JES. Zij demonstreren voor de poorten van de Japanse ambassade. Het doel: het verkrijgen van gerechtigheid. Gerechtigheid voor het onrecht dat de Japanse bezetter hun, of hun ouders, heeft aangedaan, in de Tweede Wereldoorlog, in toenmalig Nederlands-Indië. Op 11 januari 2022 boden zij de 326^e petitie aan de Japanse ambassadeur aan.
2. Eigenlijk brengt het woord ‘onrecht’ de ernst van de feiten nog niet voldoende tot uitdrukking. Het gaat om de meest verschrikkelijke oorlogsmisdaden, gepleegd jegens mensen in de Japanse interneringskampen en daarbuiten, de ‘buitenkampers’. U heeft het kunnen lezen in de gebundelde verhalen van slachtoffers die Stichting JES heeft uitgebracht.¹ En in de relazen van de vijftien slachtoffers die eiser zijn in deze procedure.²
3. Opsluiting, marteling, uithongering, dwangprostitutie, seksueel geweld, vernederingen, plunderingen, dodenmarsen, ontzegging van medicijnen, zeetransporten, massaexecuties zonder vorm van proces en dwangarbeid. Aan onder meer de Pakanbaroe-spoorweg op Sumatra en de Birma Siam-spoorweg in Myanmar en Thailand, en in Japan zelf.
4. De slachtoffers die het hebben overleefd, zijn voor het leven getraumatiseerd. Ook hun kinderen hebben geleden en lijden nog altijd onder de zware psychische problemen van hun ouders. Een normale relatie met hun ouders is daardoor veelal niet mogelijk.
5. Naast de immateriële oorlogsschade hebben de slachtoffers en hun nabestaanden zware materiële schade geleden. Zo zijn huizen, wijken en dorpen door de Japanse bezetter vernietigd. Inboedels zijn geroofd en woningen, auto's, aandelen, levensverzekeringen en spaartegoeden zijn door de Japanse bezetter in beslag genomen. Erfgenamen van directe oorlogsslachtoffers hebben als gevolg hiervan vermogen misgelopen. Oorlogsslachtoffers hebben jarenlange medische kosten voor opgelopen lichamelijk letsel.
6. De relazen van de slachtoffers zijn stuk voor stuk hartverscheurend. Twee individuele eisers zullen vandaag ook zelf het woord tot uw rechtbank richten. Er kan geen twijfel over bestaan dat door Japan de meest fundamentele rechten zijn geschonden. Naar de maatstaf van welk rechtsstelsel dan ook.

2. KERN VAN DE ZAAK: ONTRECHTING EN ONGELIJKE BEHANDELING

7. De oorlogsschade is enorm. Om een indruk te geven: volgens de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken Stikker bedroeg alleen al de oorlogsschade aan particuliere

---

¹ Productie 1 bij de dagvaarding.

² Productie 2 bij de dagvaarding.

- eigendommen van Nederlanders in Nederlands-Indië, bijna USD 2 miljard.³ Deze oorlogsschade is tot op de dag van vandaag niet vergoed. Japan heeft eind jaren vijftig aan Nederland USD 10 miljoen betaald, als vrijwillig smartengeld voor burgergeïnterneerden. Daarvan heeft een deel van de slachtoffers het zeer beperkte bedrag van NLG 415 ontvangen. Een fooi. De latere Minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek zei hierover: “*Je durft het bedrag dan niet te noemen in relatie met het leed waarvoor het een zekere verzachting dient te betekenen*”.⁴ De ‘buitenkampers’ kregen zelfs die NLG 415 niet eens.
8. Tot werkelijke vergoeding van oorlogsschade is Japan niet bereid, ook niet na 326 petitities. En de juridische weg om schadevergoeding zelf *af te dwingen* bij de Japanse rechter, is afgesloten. Afgesloten door de Nederlandse Staat.
  9. De Staat heeft namelijk afstand gedaan van iedere vordering met betrekking tot vergoeding van oorlogsschade op Japan. Met het San Francisco Vredesverdrag, van 1951 (artikel 14 sub b), en het Yoshida-Stikker-Protocol, van 1956 (artikel III). Inclusief de schadevergoedingsvorderingen van de slachtoffers, waaronder die van de individuele eisers hier aanwezig. De Staat heeft het voor hen onmogelijk gemaakt om schadevergoeding te verkrijgen van Japan.
  10. Tot op heden heeft de Staat geen compensatie geboden voor het wegcontracteren van de vorderingen. De Staat is ook niet bereid zelf de oorlogsschade te vergoeden en zo compensatie te bieden.
  11. Dit terwijl de Staat dat wel heeft gedaan voor Nederlanders die in het Europese deel van ons Koninkrijk met oorlogsschade zijn geconfronteerd. Zo heeft Nederland bedongen dat Duitsland DM 280 miljoen moest betalen.⁵ De Staat heeft bovendien voor dit deel van zijn burgers zélf voorzien in vergoeding van oorlogsschade, in 1950, via de Wet op de Materiële Oorlogsschaden (hierna: “**WMO**”), voor schade aan eigendommen.⁶ Ook voor deze slachtoffers was namelijk de weg afgesloten om zelf schadevergoeding af te dwingen bij de Duitse rechter. Door een overeenkomst van Nederland met Duitsland uit 1946.⁷ Onder de WMO heeft de Staat een bedrag van NLG 6,3 miljard aan particulieren uitbetaald.⁸
  12. Voor deze ongelijke behandeling bestaat geen rechtvaardiging. Het argument dat er geen geld meer zou zijn om ook de oorlogsschade te vergoeden van de Nederlanders die in Nederlands-

---

³ Zie de toespraak van Minister Stikker in: Conference for the Conclusion and Signature of the Treaty of Peace with Japan; San Francisco, California, September 4-8, 1951; *Record of Proceedings (1951)*, p. 196, beschikbaar via HeinOnline: “*The material losses have also been enormous. I do not consider it necessary to give detailed figures here. I only wish to mention the total financial damage inflicted on the Dutch population group which amounts to the equivalent of almost two billion American dollars on a prewar basis. This figure only covers the damage to private property of Netherlands citizens.*”

⁴ *Kamerstukken II 1990/91*, 22 149, nr. 2, p. 19.

⁵ Dagv. nr. 159.

⁶ Dagv. nrs. 156-159.

⁷ Dagv. nr. 157.

⁸ H. Meijer, *Indische rekening: Indië, Nederland en de backpay-kwestie 1945-2005*, Amsterdam: Boom/NIOD 2005, p. 105.

Indië woonden, was een gelegenheidsargument. Als gezegd: onder de WMO is ruim NLG 6 miljard aan oorlogsschade vergoed. Het is ongeloofwaardig dat er geen financiële ruimte zou zijn om ook de Indische gemeenschap op vergelijkbare wijze te compenseren. Dit argument kan vandaag de dag al helemaal niet worden volgehouden.

13. De Staat heeft de slachtoffers van Japan dus onteigend zonder compensatie. Daarmee heeft hij ze ont-recht en ongelijk behandeld. Die handelwijze van de Staat leggen Stichting JES en de vijftien individuele eisers (hierna gezamenlijk: “**Stichting JES c.s.**”) aan uw rechtbank voor.

3. WAT GING VOORAF AAN DEZE PROCEDURE?

14. De ongelijke behandeling van burgers met oorlogsschade in Nederland en in Nederlands-Indië, van de slachtoffers van de Duitse en de Japanse bezetter, is – ik zei het al – niet te rechtvaardigen. De Indische gemeenschap en Stichting JES hebben er dan ook altijd op vertrouwd dat de Staat alsnog óók zou voorzien in vergoeding van *hun* oorlogsschade en daarmee in compensatie voor het opgeven van hun vorderingen.
15. Er was ook reden om daarop te vertrouwen. Tal van andere landen hebben dat inmiddels gedaan. Tal van andere landen die ook partij waren bij het Vredesverdrag en ook de vorderingen van hun burgers hebben opgegeven. Waaronder de VS voor de inwoners van het door Japan bezette eiland Guam. De *Guam Restitution Act* brengt exact onder woorden waar het ook in deze zaak om gaat. Een compensatieregeling, gegeven het feit dat de weg naar schadevergoeding in Japan door het Vredesverdrag is afgesloten en burgers ‘overzee’ anders ongelijk behandeld zouden worden:

“The United States signed a Treaty of Peace with Japan on September 8, 1951, which precludes American citizens from making claims against Japan for war reparations. With direct reparations from Japan legally foreclosed, the people of Guam had no choice but to look to Washington for redress of their war time losses. While civilians and prisoners of war, both American nationals and citizens, have been awarded some compensation from the federal government during the latter part of World War II and the post war period, only the Americans of Guam have never had their loyalty and suffering of World War II fully recognized and claims remedied.”⁹

16. Ook het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk hebben compensatieregelingen getroffen voor inwoners van bezette overzeese gebiedsdelen en toenmalige koloniën.¹⁰ Het uitgangspunt van de Franse *Loi sur les dommages de guerre* was gelijkheid en solidariteit van alle Fransen ten

---

⁹ House of Representatives Report 104-867, *Guam War Restitution Act*, 11 Oktober 1997, zie <https://www.congress.gov/congressional-report/104th-congress/house-report/867/1?s=1&r=21>. Onderstrepingen door advocaat. Dit geldt ook voor overige onderstrepingen in de citaten hierna.

¹⁰ Dagv. nrs. 160-165.

overstaan van de lasten van de oorlog.¹¹

17. De Indische gemeenschap heeft bovendien decennialang overleg gevoerd met de Staat. Over erkenning van de kille en formalistische behandeling bij aankomst in Nederland. Over rechtsherstel. En óók over oorlogsschade. Stichting JES heeft daaraan vanaf de jaren negentig deelgenomen.
18. Dit overleg heeft ook daadwerkelijk geresulteerd in compensatieregelingen. In 2000 de regeling ‘het Gebaar’, met compensatie voor de kille, formalistische behandeling bij aankomst in Nederland. Nadien is het overleg voortgezet. Ook nadat de uitkomst van een procedure in Japan, in 2004, bevestigde dat vergoeding van oorlogsschade door Japan afstuit op het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol. De Staat opende vervolgens de ‘Backpay’-regeling ter uitbetaling van salarissen van ambtenaren en militairen in dienst van voormalig Nederlands-Indië. Die liep van 2015 tot en met 2018. De regeling betrof een betaling van EUR 25.000 aan degenen van de groep ambtenaren en militairen die nog in leven waren, onafhankelijk van rang of staat van dienst.
19. Compensatie van oorlogsschade was er daarmee nog niet. Begin 2020 werd duidelijk dat de Staat die echt niet wilde bieden. Eind 2019 was het onderwerp weer in de Tweede Kamer besproken. Op 28 november 2019 dienden twee Kamerleden een motie in om een commissie van wijzen te laten oordelen hoe rechtsherstel vormgegeven zou moeten worden. Zelfs die motie werd door de regering ontraden.¹² Staatssecretaris Blokhuis gaf als toelichting:

“Het lijkt mij onwenselijk door middel van een Commissie van Wijzen de discussie over de Indische kwestie opnieuw te starten. Dit roept weer hoop en verwachtingen bij mensen op.”¹³
20. Oftewel: wat zo’n commissie ook zou vaststellen, de Staat gaat toch niets meer doen aan rechtsherstel, aan vergoeding van oorlogsschade. De slachtoffers hoeven geen hoop en verwachtingen meer te hebben. Aldus de Nederlandse regering.
21. U kunt zich voorstellen dat dit uiterst pijnlijk was. Stichting JES kon ook niet anders dan constateren dat de weg van overleg tot niets meer zou leiden. Dat was de concrete aanleiding voor Stichting JES om in april 2020 een sommatiebrief te sturen.
22. Daarop kwam geen enkele reactie, nog geen ontvangstbevestiging. Ook niet op een rappel.
23. De Staat zegt daarover nu dat dit een “interne miscommunicatie” was die hij “betreurt”.¹⁴ Geen woord van excuus. De Staat heeft ook niet de moeite genomen alsnog een brief te sturen.

---

¹¹ Wet no. 46/2389 van 28 oktober 1946, *Loi sur les dommages de guerre*, art. 1: “*Le republique proclame l’égalité et la solidarité de tous les français devant les charges de la guerre*”, zie: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000315096>. Dagr. nr. 164.

¹² Kamerstukken II 2019/20, 20 454, nr. 160.

¹³ Kamerstukken II 2019/20, 20 454, nr. 162, p. 2.

¹⁴ CvA, nr. 2.2.6.

Het enige wat de slachtoffers van de Staat krijgen, is een conclusie van antwoord van meer dan honderd pagina's. Meer dan honderd pagina's vol – ongegronde – technisch-juridische verweren.

24. Het is triest en moeilijk te begrijpen dat de Staat zich ook anno 2022 zo wil opstellen. Deze opstelling van de Staat maakt dat Stichting JES c.s. nu voor uw rechtbank staat. Voor velen – mede gelet op hun gevorderde leeftijd – een laatste kans op erkenning en rechtsherstel.

4. WAT WIL STICHTING JES C.S. BEREIKEN?

25. Stichting JES c.s. dankt allereerst uw rechtbank voor het versneld inplannen van deze zitting. Dank ook voor de respectvolle wijze waarop uw rechtbank de slachtoffers tegemoet treedt en voor de ruimte om vandaag hun verhaal te doen. Dat is goed voor het (herstel van het) vertrouwen dat de Nederlandse overheid er ook voor hen is.
26. Stichting JES c.s. wil van deze zitting gebruik maken om dat verhaal te doen. En om te reageren op de verweren van de Staat, en in te gaan op de vragen van uw rechtbank.¹⁵
27. De vraag waarom juist nu deze zaak, heb ik zojuist al beantwoord. De weg van overleg en het aanspreken van de Staat op zijn verantwoordelijkheid, bleek niet tot een gepaste compensatieregeling te kunnen leiden. Daarop is Stichting JES c.s. deze procedure gestart.
28. Om meteen ook in te gaan op de vraag voor wie Stichting JES opkomt: zij komt op voor een groep van zo'n 207.000 eerste en tweede generatie slachtoffers van oorlogsmisdaden van Japan in voormalig Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het gaat daarbij om mensen met de Nederlandse nationaliteit en daarmee "*gelijkgesteld*". Daarmee wordt bedoeld: personen zonder de Nederlandse nationaliteit, die hebben gediend als militair voor het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger ("**KNIL**") of als ambtenaar voor de Nederlandse Staat. In deze procedure komt Stichting JES c.s. op voor slachtoffers die Nederlander zijn (en dus niet voor "*gelijkgesteld*"). De Staat heeft (alleen) de vorderingen van zijn eigen burgers opgegeven. De vijftien individuele eisers hebben allen de Nederlandse nationaliteit.
29. Uw verdere vragen komen in het vervolg van mijn verhaal aan de orde.
30. Dan nu wat Stichting JES c.s. met deze *procedure* wil bereiken. Bovenal gaat het haar erom dat uw rechtbank een *inhoudelijk* oordeel zal geven over de handelwijze van de Staat. Concreet vraagt Stichting JES c.s. uw rechtbank vast te stellen dat de Staat met het opgeven van de vorderingen op Japan zonder compensatie, op gelijke voet met Nederlandse medeburgers, en het volharden daarin, onrechtmatig handelt, en de schade moet vergoeden. De precieze schade per eiser moet in de schadestaatprocedure worden vastgesteld.
31. Natuurlijk hoopt Stichting JES c.s. dat de schadestaatprocedure niet nodig zal zijn. Zij hoopt dat de gevraagde vaststellingen door uw rechtbank het mogelijk maken alsnog in overleg met

---

¹⁵ E-mail griffier namens mr. D.R. Glass aan mrs. Barkhuysen en Veldhuis d.d. 21 december 2021.

de Staat tot een goede regeling te komen. Zo snel mogelijk.

32. Stichting JES c.s. heeft de grondslagen voor haar vorderingen in de dagvaarding al toegelicht en onderbouwd. Ik resumeer deze kort. Daarna zal ik de verweren van de Staat weerleggen.

5. WAAROM DE STAAT AANSPRAKELIJK IS

5.1. Grondslag voor aansprakelijkheid

33. De Staat is ten eerste aansprakelijk uit onrechtmatige daad, omdat hij *in de jaren vijftig* afstand heeft gedaan van rechtsvorderingen van Nederlandse onderdanen op Japan. Zonder compensatie en zonder de Indische gemeenschap op zijn minst in dezelfde situatie te brengen als hun medeburgers in Nederland die wel vergoeding van oorlogsschade kregen.

- i. Om deze reden heeft de Staat met het aannemen van de Goedkeuringswet voor het Vredesverdrag zonder daarbij meteen te voorzien in compensatie in 1952 in strijd gehandeld met het internationaal gewoonterecht inzake onteigening. Zoals dat is gecodificeerd in het later in werking getreden EVRM (artikel 1 EP EVRM in samenhang met het door artikel 14 EVRM beschermde gelijkheidsbeginsel). Dat moet daarom bij de uitleg van dit internationaal gewoonterecht worden betrokken. In de conclusie van antwoord erkent de Staat bovendien ook zelf dat onteigening in 1952 onder internationaal recht alleen was toegestaan als die niet discriminatoir of willekeurig is en vergezeld gaat van compensatie.¹⁶ De Goedkeuringswet is echter wél discriminatoir en compensatie ontbreekt.

Zoals Stichting JES c.s. in de dagvaarding heeft toegelicht, staat het toetsingsverbod niet in de weg aan toetsing van de Goedkeuringswet aan dit internationaal gewoonterecht. De daartoe strekkende rechtspraak (het *Nyugat II*-arrest) ontbeert iedere grond en is vandaag de dag al helemaal niet houdbaar.¹⁷

- ii. De Staat heeft met de (stilzwijgende) goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol in 1956 ook in strijd gehandeld met het destijds inmiddels in werking getreden artikel 1 EP EVRM en in samenhang daarmee met het discriminatieverbod van artikel 14 EVRM.
- iii. Het opgeven van de vorderingen zonder compensatie te bieden, was bovendien ook als zodanig, als feitelijk handelen, in strijd met het internationaal gewoonterecht inzake onteigening en met het EVRM alsmede met het evenredigheids- en het gelijkheidsbeginsel. Daarnaast is dit feitelijk handelen in strijd met de maatschappelijke zorgvuldigheid. Als bekend was dat al sinds 1919 als grondslag voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad erkend.

¹⁶ CvA, nr. 6.2.29. De Staat zegt letterlijk: “Deze voorwaarden golden ook in 1951 en 1952 toen de Staat partij werd bij het Vredesverdrag en het Vredesverdrag in werking trad”.

¹⁷ Dagv. nrs. 182-185.

34. De Staat is ten tweede aansprakelijk uit onrechtmatige daad omdat hij *tot op de dag van vandaag* geen compensatie biedt en de Nederlanders uit Nederlands-Indië niet op zijn minst in dezelfde situatie brengt als hun medeburgers in Nederland, die wel vergoeding van oorlogsschade kregen.
- iv. Na inwerkingtreding van artikel 1 EP EVRM in 1954 is de Goedkeuringswet voor het Vredesverdrag zonder in compensatie te voorzien temeer onrechtmatig geworden. Daarmee wordt vanaf dat moment ook rechtstreeks in strijd gehandeld met het eigendomsrecht zoals beschermd door artikel 1 EP EVRM en met het door artikel 14 EVRM beschermde gelijkheidsbeginsel en artikel 1 Twaalfde Protocol, bovenop het internationale gewoonterecht inzake onteigening.
  - v. De goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol zonder in adequate compensatie te voorzien was, zoals gezegd, van meet af aan in strijd met artikel 1 EP EVRM en artikel 14 EVRM.
  - vi. Volkenrechtelijk is intrekking van de Goedkeuringswet en (de stilzwijgende goedkeuring van) het Yoshida-Stikker-Protocol niet meer mogelijk en ook niet wat eisers nu nastreven. De Staat heeft daarom sinds de inwerkingtreding van artikel 1 EP EVRM de rechtsplicht om financiële compensatie te bieden voor de instandhouding van de Goedkeuringswet en de goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol. Dat heeft de Staat tot dusverre niet gedaan. Hij handelt daardoor in strijd met artikel 1 EP EVRM in samenhang met artikel 14 EVRM en artikel 1 Twaalfde Protocol EVRM. Tot op de dag van vandaag.
  - vii. Het niet bieden van adequate compensatie op voet van gelijkheid met medeburgers in Nederland, is ook als zodanig, als feitelijk handelen, tot op de dag van vandaag in strijd met het EVRM, het evenredigheids- en het gelijkheidsbeginsel en de maatschappelijke zorgvuldigheid.
  - viii. Daarnaast maakt de Staat hiermee inbreuk op de geestelijke integriteit van de slachtoffers en nabestaanden. Dat is in strijd met het recht op privéleven als bedoeld in artikel 8 EVRM.
35. Er kan ook geen discussie zijn dat de Staat onrechtmatig handelt, en dat hij aansprakelijk is.
- 5.2. **Erkenningen van de Staat**
36. De Staat was zich er in 1951 terdege van bewust, dat het opgeven van de vorderingen in het Vredesverdrag zonder compensatie een onrechtmatige onteigening was. De hoofdrolspelers spraken dat hardop uit. Premier Drees zei in de Ministerraad van 20 augustus 1951:

"(...) de Nederlandse Regering niet het recht heeft afstand te doen van de claims van Nederlanders. Zou men het toch doen dan zou wellicht de Nederlandse regering

*tegenover haar burgers aansprakelijk worden.*¹⁸

37. Dat is een erkenning van aansprakelijkheid. Dat Premier Drees opmerkte dat de Nederlandse regering “*wellicht*” aansprakelijk zou zijn, doet daaraan natuurlijk niet af.¹⁹ De Staat was zich er terdege van bewust dat hij onrechtmatig zou handelen door het Vredesverdrag te tekenen.
38. Dat blijkt ook nog eens uit een overleg van Minister Stikker met de Amerikaanse Minister van Buitenlandse Zaken, op 3 september 1951. Minister Stikker zei dat de Nederlandse regering constitutioneel gezien niet het recht van burgergeïnterneerden op schadevergoeding kon ontnemen. Stikker vreesde een civiele procedure van oorlogsslachtoffers.²⁰ Vervolgens heeft de Staat het Vredesverdrag *toch* getekend, zonder compensatie. Daarbij wekte de Staat wel de legitieme verwachting dat er toch nog adequate compensatie zou volgen. Vervolgens is in strijd daarmee met het Yoshida-Stikker-Protocol ook deze legitieme verwachting tenietgedaan.
39. De Staat heeft ook erkend dat hij door zijn handelwijze inbreuk maakt op de geestelijke integriteit van de slachtoffers. Dit is erkend door de Staatssecretaris van VWS, Van Rijn, in zijn brief aan de Tweede Kamer van 12 oktober 2015.
40. Van Rijn schrijft dat historisch onderzoek de verschillen tussen Nederlandse ingezetenen en de uit Nederlands-Indië gerepatrieerden ten aanzien van de behandeling van oorlogsschade “*pijnlijk zichtbaar*” maken. De Staat heeft met zijn beperkte aanpak van rechtsherstel en tekortschietende erkenning, ook van oorlogsschade, “*het gevoel van onrecht*” niet kunnen wegnemen. Van Rijn schrijft dat de Staat het gevoel van onrecht zelfs heeft vergroot, door de “*gemaakte afbakening in doelgroep, gekozen omvang en emoties daarbij*”. Deze handelwijze “*versterkte soms zelfs de pijn van de herinnering en de oude wonden*” en liet het gevoel van miskenning bestaan, aldus Van Rijn.²¹ Daarmee erkent de Staat dat hij zelf inbreuk maakt op de geestelijke integriteit van de slachtoffers, bovenop de trauma’s veroorzaakt door Japan.

5.3. Schade en causaal verband

41. De achterban van Stichting JES en de individuele eisers in deze procedure hebben schade geleden als gevolg van het onrechtmatig handelen van de Staat. Zij hebben allen oorlogsschade geleden, aangericht door Japan. In de relazen bij de dagvaarding is toegelicht welke oorlogsschade elk van de eisers heeft geleden.²² Bij brief van 4 oktober 2021 heeft Stichting JES c.s. dit in een tabel voor alle eisers geresumeerd en onder meer de gevraagde erfrechtelijke informatie verstrekt. Nadat uw rechtbank geheimhouding heeft gelast, heeft Stichting JES c.s. bij brief van 9 december 2021 de namen van de eisers aan de relazen

¹⁸ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummer toegang 2.02.05.02, inventarisnummer 395.

¹⁹ CvA, nr. 3.2.17.

²⁰ Dagv. par. 3.6.3; Brouwer 1994, p. 29-44. Zie tevens Geheim Codetelegram van de minister van Buitenlandse Zaken Stikker aan Washington en Londen, 's- Gravenhage, 15 augustus 1951. NA, dossierarchief MvK, inv. 9602; P. Keppy, *Sporen van vernieling, Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940-1957*, Amsterdam: Boom/NIOD 2006, p. 99.

²¹ *Kamerstukken II* 2015/16, 20 454, nr. 113, p. 5.

²² Productie 2 bij de dagvaarding.

gekoppeld.

42. Door het opgeven van hun vorderingen door de Staat, kunnen eisers geen schadevergoeding meer afdwingen in Japan. Eisers hebben geen compensatie ontvangen van de Staat voor het ontnemen van deze vorderingen. In de hypothetische situatie zonder normschending zouden eisers ofwel zelf schadevergoeding van Japan hebben kunnen afdwingen, ofwel compensatie hebben ontvangen, door vergoeding van de waarde van de ontnomen vorderingen door de Staat. Dan wel doordat de Staat zélf hun oorlogsschade zou hebben vergoed. Tot op zijn minst het niveau waarvoor hij dat voor oorlogsslachtoffers in Nederland heeft gedaan. De Staat moet immers zijn burgers gelijk behandelen. Dat betekent dat als er verschillen ontstaan in behandeling, deze verschillen moeten kunnen worden gerechtvaardigd. Ook ten aanzien van de Nederlanders uit Nederlands-Indië. Daarin is de Staat echter niet geslaagd.
43. Daarnaast lijden eisers immateriële schade als gevolg van de handelwijze van de Staat. Het betreft psychisch leed bij zowel oorlogsslachtoffers, als hun nabestaanden. Doordat de Staat tot op de dag van vandaag geen compensatie biedt voor het opgeven van de vorderingen en de ongelijke behandeling met oorlogsslachtoffers in Nederland. Ik verwijs naar de brief van 4 oktober 2021 waar dit verder is toegelicht. Ook deze schade zou er in de hypothetische situatie waarin de Staat wel compensatie zou bieden, uiteraard niet zijn geweest. De al genoemde brief van Staatssecretaris Van Rijn uit 2015 bevestigt dit.²³
44. Daarmee is aan de vereisten van schade en causaal verband voldaan. Ook aan de andere vereisten voor aansprakelijkheid is voldaan. En in elk geval is de mogelijkheid van schade zonder meer aannemelijk. Dat volstaat voor verwijzing naar de schadestaatprocedure.²⁴

6. TUSSENCONCLUSIE

45. De vorderingen van Stichting JES c.s. liggen voor toewijzing gereed. De verweren van de Staat doen daaraan niet af. Ik laat nu zien dat die stuk voor stuk ongegrond zijn. Het gaat om een groot aantal technisch-juridische verweren. Om het enigszins ‘behapbaar’ te houden, zal ik de verweren gegroepeerd bespreken, in vijf onderdelen.

---

²³ Zie nr. 40.

²⁴ HR 30 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AX6246, r.o. 3.5.1.

DEEL II – WEERLEGGING VERWEREN VAN DE STAAT

7. DE STAAT IS AANSPRAKELIJK VOOR ZIJN EIGEN HANDELEN, ONGEACHT DE DADEN VAN JAPAN EN DE POLITIEK VAN AMERIKA

46. Eerst bespreek ik drie algemene verweren van de Staat dat van onrechtmatig handelen en aansprakelijkheid geen sprake zou kunnen zijn. Dit omdat Japan de oorlogsschade heeft aangericht, en deze zaak zou gaan over buitenlands beleid waarbij Nederland, Amerika zou hebben moeten volgen. Deze verweren zijn ongegrond.

7.1. Stichting JES c.s. spreekt de Staat aan voor zijn eigen handelen met betrekking tot oorlogsschade

47. Volgens de Staat zou hij niet aansprakelijk zijn voor oorlogsschade, omdat Japan die heeft aangericht.²⁵ Dat verweer gaat niet op. Stichting JES c.s. spreekt de Staat aan op zijn eigen handelen met betrekking tot deze oorlogsschade. Als de Staat:

- i. het onmogelijk maakt vergoeding van die oorlogsschade af te dwingen in Japan,
- ii. de waarde van de opgegeven vorderingen niet compenseert, en/of
- iii. zelf geen vergoeding biedt voor oorlogsschade waarmee Stichting JES c.s. op zijn minst in dezelfde positie wordt gebracht als Nederlanders met oorlogsschade in Nederland, waarvoor de Staat dat wél heeft gedaan,

dan is dat een onrechtmatige onteigening en een onrechtmatige ongelijke behandeling. Daarvoor is de Staat – uiteraard – zélf aansprakelijk. Dat is dus geen aansprakelijkheid voor het *aanrichten* van oorlogsschade door Japan, maar voor het onrechtmatig onthouden van compensatie daarvan inclusief daardoor veroorzaakt psychisch leed.

7.2. Het “territorialiteitsbeginsel” doet niet af aan aansprakelijkheid van de Staat voor zijn eigen handelen

48. Volgens de Staat zou hij ook niet aansprakelijk zijn, omdat een staat alleen schade toegebracht op het eigen grondgebied zou moeten vergoeden. Daarom zou niet Nederland, maar Indonesië aansprakelijk zijn.²⁶ Dit omdat de oorlogsschade is aangericht in Nederlands-Indië. Bij de soevereiniteitsoverdracht in 1949 heeft de Republiek Indonesië alle rechten en plichten van voormalig Nederlands-Indië overgenomen.

49. Ook dit verweer gaat niet op. Stichting JES c.s. spreekt de Staat niet aan op de daden van Japan in voormalig Nederlands-Indië, maar op zijn eigen onrechtmatig handelen. In

---

²⁵ CvA, nrs. 6.2.34, 6.5.4.

²⁶ CvA, nrs. 4.1.2, 6.3.18.

Nederland, jegens een deel van zijn eigen burgers. Het is de Staat die het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol heeft gesloten, en niet Indonesië. Het is de Staat die weigert de Nederlanders uit Nederlands-Indië gelijk te behandelen als oorlogsslachtoffers in Nederland, en niet Indonesië.

50. De Staat spreekt zichzelf met dit verweer trouwens ook tegen. Een van zijn andere verweren is dat Stichting JES c.s. geen beroep zou kunnen doen op het internationaal gewoonterecht inzake onteigening. Dat zou, aldus de Staat, “*strekken tot bescherming van onderdanen in den vreemde en niet tot bescherming van onderdanen binnen de eigen landsgrenzen*”.²⁷ Waarmee de Staat dus erkent dat het in deze zaak gaat om het eigen onrechtmatig handelen van de Staat in Nederland. Enig “*territorialiteitsbeginsel*” speelt in deze zaak dus geen rol.²⁸
51. Daar komt bij, ten overvloede, dat voormalig Nederlands-Indië in dit geval als “*territorium*” van Nederland geldt. Het was zoals bekend een kolonie. Nederlands-Indië werd vanuit Nederland bestuurd, gecontroleerd en geëxploiteerd. Dat geldt te meer voor zover het de positie van Nederlandse burgers in Nederlands-Indië betreft, die daar vanuit Nederland, door Nederland naartoe werden gestuurd. Zoals de achterban van Stichting JES en de individuele eisers. Die daar vervolgens in de Tweede Wereldoorlog terecht kwamen doordat Nederland de oorlog aan Japan verklaarde. Dat is bij de goedkeuring van het Vredesverdrag ook uitgesproken door de Eerste en Tweede Kamer, bij monde van senator Schermerhorn die het onderscheid tussen Nederlands-Indië en Nederland een fictief onderscheid noemde.²⁹ Ook na de Tweede Wereldoorlog werd Nederlands-Indië door Nederland zonder meer als Nederlands “*territorium*” beschouwd. Dat blijkt wel uit het helaas bloedige ingrijpen van Nederland in een poging om een onafhankelijk Indonesië te voorkomen. Ook daarom is de Staat en niet Indonesië aansprakelijk.
- 7.3. **Deze zaak draait niet om buitenlands beleid, maar om het onthouden van compensatie en dat is een interne kwestie die ‘vol’ moet worden getoetst**
52. Volgens de Staat zou deze zaak gaan om buitenlands beleid. Daarbij stelt de Staat dat hij destijds niet anders zou hebben gekund dan instemmen met het Vredesverdrag, inclusief het opgeven van de vorderingen. Omdat de VS dat wilde. De VS wilde zo voorkomen dat een tweede Verdrag van Versailles zou worden gecreëerd. Zou Nederland niet met het Vredesverdrag hebben ingestemd, dan zou Nederland zich internationaal hebben geïsoleerd.

---

²⁷ CvA, nrs. 5.3.5, 6.1.4, 6.2.27.

²⁸ CvA, nr. 4.1.2.

²⁹ Zie rede van Schermerhorn in: H. Meijer, *Indische rekening: Indië, Nederland en de backpay-kwestie 1945-2005*, Amsterdam: Boom/NIOD 2005, p. 156 – 157: “*Het was niet de Nederlands-Indische regering die besliste over militaire acties en het was ten slotte niet de Nederlands-Indische Regering die de wet op de soevereiniteitsoverdracht aanvaardde. Het was hier in de Staten-Generaal van Nederland dat de beslissing viel over het lot en leven van tallozen van tienduizenden Nederlands-Indische burgers. (...) [Daarom] menen wij dat de Nederlandse Regering er niet mede toe kan zich te beroepen op de [financiële] scheiding zoals die gehanteerd is in het debat in de Tweede Kamer. Historisch liggen de feiten zo dat het het Koninkrijk is dat gehandeld en beslist heeft, dat het Nederlandse burgers zijn die het lot hebben moeten ondergaan met alles wat daaraan vastzit. Daarom is het (...) dat het tijd wordt dat de regering van Nederland ten aanzien van deze Nederlandse staatsburgers een standpunt inneemt dat vergelijkbaar is met het standpunt dat ingenomen wordt tegenover de Nederlandse staatsburgers met alle consequenties van dien. (...) Wij kunnen het standpunt van de Regering waarin deze mensen formeel worden verwezen naar een Indonesische regering (...) in beginsel niet aanvaarden.*”

Er was “*geen alternatief*” voor de “*Amerikaanse politiek*”, aldus de Staat.³⁰ De Staat voert verder aan dat hij veel vrijheid zou hebben bij buitenlands beleid. Althans dat uw rechtbank dat hooguit heel terughoudend zou mogen toetsen.³¹

53. Dat is wel een heel cynisch verweer. De Staat zegt immers in feite: je kunt mij niets verwijten. Want ik moest jullie vorderingen opgeven van Amerika en ik mocht dat ook doen. De rechter mag zich er eigenlijk niet mee bemoeien.
54. Dit verweer is ook ongegrond. Stichting JES c.s. zegt niet dat de Staat per definitie niet had mogen instemmen met het Vredesverdrag en het Protocol. Het punt van Stichting JES c.s. is simpelweg dat de Staat *compensatie* moet bieden.
55. Dat kon en kan de Staat natuurlijk ook doen, zonder éⁿig bezwaar vanuit het perspectief van buitenlands beleid. Dat is puur een interne kwestie, tussen de Staat en een deel van zijn eigen burgers. Dat dit zonder enig internationaal-politieke repercussie kan, blijkt wel. Zoals gezegd, hebben tal van andere landen dat allang gedaan. Waaronder nota bene de VS voor de inwoners van Guam.³² Als het standpunt van de Staat is dat hij nu eenmaal Amerika moest volgen, moet hij dat ook op dit punt doen.
56. Dit is dus geen zaak van buitenlands beleid. Toewijzing van de vorderingen brengt de ruimte voor de Staat om het buitenlands beleid vorm te geven niet in het gedrang. Uw rechtbank kan en moet het handelen van de Staat dus ook ‘vol’ toetsen. De maatstaf voor beoordeling is dus niet of de Staat “*in redelijkheid*” kon handelen zoals hij heeft gehandeld, maar of hij zijn rechtsplichten jegens Stichting JES c.s. is nagekomen, en dat is het niet het geval. Verder kan het ontnemen van vorderingen zonder compensatie en het discrimineren van een deel van zijn eigen burgers natuurlijk onmogelijk iets zijn waartoe de Staat “*in redelijkheid*” zou kunnen overgaan. Op grond van deze maatstaf, handelt de Staat dus even goed onrechtmatig.

7.4. Tussenconclusie

57. De Staat is aansprakelijk voor zijn eigen handelen met betrekking tot oorlogsschade. Hij kan zich niet verschuilen achter Japan, Indonesië, zijn landsgrenzen en ook niet achter (opgedrongen) buitenlands beleid.

8. DE STAAT HEEFT DE SLACHTOFFERS ONTRECHT MET HET VREDESVERDRAG EN HET YOSHIDA-STIKKER-PROTOCOL

58. Dan bespreek ik nu twee verweren dat van onrechtmatig handelen van de Staat geen sprake zou zijn, omdat de Staat de slachtoffers niet zou hebben ontrecht. Hij zou met het Vredesverdrag geen vorderingen hebben opgegeven, maar dat pas met het Yoshida-Stikker-Protocol hebben gedaan en dat zou met een “*compensatieregeling*” gepaard zijn gegaan. Daaraan voegt de Staat dan nog toe – als Stichting JES c.s. het goed begrijpt – dat hij met het

---

³⁰ CvA, nrs. 3.2.7-3.2.8.

³¹ CvA, nrs. 6.2.13, 6.2.37-6.2.39.

³² Dagv. nr. 161.

Yoshida-Stikker-Protocol hooguit *eventuele* vorderingen zou hebben opgegeven. In werkelijkheid zouden er volgens de Staat op grond van toenmalig internationaal publiekrecht geen individuele vorderingen zijn geweest. Deze verweren zijn ongegrond. Ze doen bovendien niet af aan de ongerechtvaardigde ongelijke behandeling, als zelfstandige andere grondslag voor de aansprakelijkheid van de Staat.

8.1. De Staat zou geen vorderingen hebben opgegeven met het Vredesverdrag

8.1.1. De Staat spreekt zichzelf tegen

59. Volgens de Staat zou hij met het Vredesverdrag geen vorderingen hebben opgegeven. Van ontrecting zou daarom bij het Vredesverdrag geen sprake zijn. De Staat zou alleen afstand hebben gedaan van zijn eigen aanspraken op Japan.

60. Dat is op zich al een vreemd verhaal. Het standpunt van de Staat is immers ook – dat kwam net ter sprake – dat hij van Amerika moest instemmen met het Vredesverdrag, inclusief het opgeven van individuele vorderingen. Bij het nu te bespreken verweer zegt de Staat dus dat hij dat *toch niet* zou hebben gedaan. Daarmee spreekt de Staat zichzelf tegen en staat al vast dat dit verweer niet opgaat.

8.1.2. De Staat heeft met het Vredesverdrag wel degelijk vorderingen opgegeven

61. Ook verder gaat dit verweer niet op. De Staat beroept zich op de briefwisseling tussen Minister Stikker en Premier Yoshida in september 1951. Nederland en Japan zouden in deze briefwisseling zijn overeengekomen dat met het Vredesverdrag de vorderingen van individuele slachtoffers niet zouden worden opgegeven. Althans dat Nederland en Japan het Vredesverdrag op die manier uitleggen.³³ Dat is onjuist.

62. Artikel 14 sub b van het Vredesverdrag vermeldt *letterlijk* dat de Geallieerden, waaronder Nederland, afstand doen van alle eisen tot schadevergoeding en andere vorderingen van die mogendheden en hun onderdanen jegens Japan:

“Except as otherwise provided in the present Treaty, the Allied Powers waive all reparations claims of the Allied Powers, other claims of the Allied Powers and their nationals arising out of any actions taken by Japan and its nationals in the course of the prosecution of the war, and claims of the Allied Powers for direct military costs of occupation.”

63. Uit de briefwisseling van Stikker en Yoshida volgt niet anders. Integendeel. Yoshida zegt in zijn brief van 8 september 1951 weliswaar dat Japan de vorderingen niet als “*non-existent*” zal beschouwen. Maar hij zegt daarbij ook dat deze vorderingen door het Vredesverdrag niet meer kunnen worden geëffectueerd: “*Allied nationals will not be able to obtain*

---

³³ CvA, nrs. 3.2.21 e.v. en 6.2.16-6.2.17.

satisfaction".³⁴

64. De slachtoffers hebben door het sluiten van het Vredesverdrag dus geen mogelijkheid meer om hun vordering op Japan in rechte af te dwingen. In de briefwisseling is wat dat betreft dus de facto niets anders overeengekomen dan in het Vredesverdrag. Zij het dat er na het Vredesverdrag nog een gerechtvaardigde verwachting bleef bestaan dat er toch compensatie zou volgen. Japan heeft toegezegd dat het vrijwillig naar bepaalde vorderingen zou willen kijken (*"might wish voluntarily to deal with"*). De gerechtvaardigde verwachting dat er toch adequate compensatie zou volgen, is echter vervolgens ook tenietgedaan met het Yoshida-Stikker-Protocol. Het Vredesverdrag en het Protocol moeten dan ook in samenhang worden gezien.
65. Kortom: de enige juiste interpretatie van het Vredesverdrag, de briefwisseling van Stikker en Yoshida en het Yoshida-Stikker-Protocol is: de Staat heeft met het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol alle vorderingen op Japan met betrekking tot de oorlog opgegeven, inclusief individuele schadevergoedingsvorderingen van de slachtoffers.³⁵
66. Ook dit heeft de Staat eerder trouwens gewoon erkend, in 1990. Minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek zei toen dat uit het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol volgt dat Nederland zijn eigen vorderingen en die van zijn onderdanen heeft opgegeven.³⁶ De Staat spreekt zichzelf dus ook dáárom tegen, als hij nu beweert dat hij met het Vredesverdrag geen vorderingen zou hebben opgegeven.
- 8.1.3. De Staat betwist niet dat hij met het Yoshida-Stikker-Protocol vorderingen heeft opgegeven
67. Hoe dan ook kan het betoog dat de Staat met het Vredesverdrag geen individuele vorderingen zou hebben opgegeven, hem niet baten. De Staat betwist ook in deze procedure niet dat hij die vorderingen door middel van het Yoshida-Stikker-Protocol heeft opgegeven.
68. Het daarbij door Japan betaalde bedrag van USD 10 miljoen – NLG 415 per slachtoffer – komt in de verste verte niet in de buurt van adequate compensatie. Alleen al de schade aan

---

³⁴ *"However, the Japanese Government points out that, under the Treaty, Allied nationals will not be able to obtain satisfaction regarding such claims, although, as the Netherlands Governments suggests, there are certain types of private claims by Allied nationals which the Japanese Government might wish voluntarily to deal with."* Dagv., nr. 118, waar het integrale citaat is opgenomen.

³⁵ De stelling van de Staat (CvA 6.2.16) dat de mogelijkheid was blijven bestaan om bepaalde vorderingen (uit contractuele aansprakelijkheid) bij de Japanse civiele rechter aanhangig te maken, is in dat licht ook onjuist en irrelevant.

³⁶ *Kamerstukken II 1989/90, Aanhangsel van de Handelingen, nr. 902 (Productie 9 bij CvA): "Uit het bepaalde in artikel 14 lid 2 (V) sub b juncto artikel 16 van het Vredesverdrag en artikel 3 van meergenoemd Protocol volgt dat de Nederlandse regering afstand heeft gedaan van verdere aanspraken tot schadevergoeding zijdens de staat en zijn onderdanen".*

particuliere eigendommen was volgens Minister Stikker bijna USD 2 miljard.³⁷ De Staat heeft dat erkend bij monde van Minister Van den Broek die als gezegd zei dat dit bedrag in geen relatie staat tot het leed waarvoor het een “zekere verzachting” zou moeten zijn.³⁸ Dit bedrag was ook enkel een vrijwillige betaling door Japan van een symbolisch, beperkt bedrag bedoeld als smartengeld. Het was geen vergoeding voor materiële schade. Verder heeft ook de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (hierna: “CAVV”) nog eens vastgesteld dat het door Japan betaalde bedrag in geen enkele verhouding staat tot de schade.³⁹

69. Overigens kan de betaling van USD 10 miljoen ook in juridische zin geen adequate compensatie opleveren. De enkele betaling van een *lump sum* – één bedrag voor alle slachtoffers – volstaat niet.⁴⁰ *Lump sum* regelingen vormen even goed een inbreuk op eigendomsrechten van individuen, als zij niet proportioneel zijn zoals hier aan de orde.⁴¹
70. Als de Staat dus wil betogen dat het opgeven van de vorderingen met het Yoshida-Stikker-Protocol geen ontrenting zou zijn, omdat hij daarmee “pas” vorderingen opgaf, nadat hij een “compensatieregeling” met Japan zou zijn overeengekomen,⁴² dan is dat dus onjuist en ongeloofwaardig. Onjuist is trouwens ook de suggestie van de Staat dat hij met de betaling van USD 10 miljoen door Japan méér zou hebben gedaan voor zijn burgers, dan andere

³⁷ Zie de toespraak van Minister Stikker in: Conference for the Conclusion and Signature of the Treaty of Peace with Japan; San Francisco, California, September 4-8, 1951; *Record of Proceedings (1951)*, p. 196, beschikbaar via HeinOnline: “The material losses have also been enormous. I do not consider it necessary to give detailed figures here. I only wish to mention the total financial damage inflicted on the Dutch population group which amounts to the equivalent of almost two billion American dollars on a prewar basis. This figure only covers the damage to private property of Netherlands citizens.”

³⁸ Kamerstukken II 1990/91, 22 149, nr. 2, p. 19. Van den Broek zei: “Je durft het bedrag dan niet te noemen in relatie met het leed waarvoor het een zekere verzachting dient te betekenen”.

³⁹ Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken, *Advies inzake Mogelijke Vorderingen op Japan Voortvloeiende uit de Tweede Wereldoorlog*, No. 1513, Den Haag, 25 november 1991, p. 13-14: “Evenals bij het hiervoor onder (a) 13 overwogene, moet immers worden vastgesteld, dat destijds bij de totstandkoming van het Protocol niet is beoogd een schadevergoeding toe te kennen, gerelateerd aan de omvang van de veroorzaakte schade en het veroorzaakte leed. Integendeel, zoals hiervoor in paragraaf 2.2. reeds is vastgesteld werd destijds niet meer overeengekomen dan een door Japan vrijwillig te betalen symbolisch bedrag als smartengeld. Op geen enkele wijze werd daarbij een relatie gelegd met de omvang van de schade en/of het leed”.

⁴⁰ Zie R. Bank en F. Foltz, 'Lump Sum Agreements', in: *Max Planck Encyclopedia of International Law*, last updated: August 2013: “Furthermore, in respect of grave breaches of the Geneva Conventions I-IV (1949), States cannot absolve themselves or other States from any liability incurred (eg Art. 51 Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field [adopted 12 August 1949, entered into force 21 October 1950] 75 UNTS). (...) Only a settlement which does not impair victims’ rights in an unfair manner can be considered as an agreement not absolving States from their liabilities in a manner contrary to international law (see Bank and Schwager at 408).”

⁴¹ Zie R. Bank and E. Schwager 'Is there a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?', *German Yearbook of International Law* 2006, vol. 49, p. 407: “Since, by virtue of such treaty, the legal right to property of each claimant would be affected, infringements of the right to property would have to be open to judicial scrutiny. The question of whether the solution found is indeed fair to the victims would then be open to review by national constitutional courts and international human rights courts. The peace treaty would end the existence of individual claims of the nationals of the respective State under international law beyond those claims agreed on in the treaty. In case the overall solution is not equitable, the home State could be held responsible for an infringement of property rights of the individual claimants and be liable to pay compensation to the individuals concerned.”

⁴² CvA, nrs. 6.2.4, 6.2.17.

landen.⁴³ Daargelaten of Nederland het enige land is met een dergelijke regeling met Japan: andere landen hebben, als gezegd, hun overzeese burgers wél gelijk behandeld en ook voor hen adequate compensatieregelingen getroffen. Nederland heeft in werkelijkheid dus *minder* gedaan dan andere landen.

71. Resumerend: het verweer van de Staat dat hij met het Vredesverdrag geen vorderingen zou hebben opgegeven, is ongegrond. Het kan de Staat bovendien niet baten, want hij betwist niet dat hij dat met het Yoshida-Stikker-Protocol sowieso heeft gedaan. De USD 10 miljoen die Japan heeft betaald, volstaat in het geheel niet als compensatie.

8.2. **De Staat zou geen vorderingen hebben opgegeven, omdat die er niet zouden zijn geweest**

8.2.1. De Staat spreekt zichzelf wederom tegen

72. Helemaal vreemd is het volgende verweer van de Staat waarom van ontrecting geen sprake zou zijn. Hij zou met het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol hooguit *eventuele* vorderingen hebben opgegeven. In werkelijkheid zouden er volgens de Staat op grond van toenmalig internationaal publiekrecht geen individuele vorderingen zijn geweest.

73. Als dat zo zou zijn, waarom hebben dan alle geallieerden onder leiding van de VS die vorderingen opgegeven in artikel 14 sub b van het Vredesverdrag? Dat ziet immers juist ook op het doen van afstand van vorderingen van hun burgers (“*the Allied Powers waive all reparations claims of the Allied Powers, other claims of the Allied Powers and their nationals*”). Vorderingen die verband houden met oorlogshandelingen verricht door Japan en dus met internationaal humanitair recht. Waarom zou de VS dat aan Nederland hebben opgelegd, als het niet nodig zou zijn geweest omdat zulke vorderingen er niet waren?

74. De Staat is er – terecht – zelf ook altijd vanuit gegaan dat hiermee individuele vorderingen werden opgegeven. Dat was juist waarom Minister-president Drees – eveneens terecht – meende dat Nederland aansprakelijk zou zijn jegens de aldus onteigende burgers. En waarom Minister Stikker aan de Amerikaanse Minister van Buitenlandse Zaken meedeelde dat de Nederlandse regering constitutioneel gezien niet het recht van burgergeïnterneerden op schadevergoeding kon ontnemen.⁴⁴

75. De Staat heeft dat ook nog eens bevestigd in het Yoshida-Stikker-Protocol. In artikel III van het Protocol is expliciet opgenomen dat de Staat ook de rechten van burgers opgeeft:

*"The government of the Kingdom of the Netherlands confirms that neither itself **nor any Netherlands nationals** will raise against the Government of Japan any claim concerning the sufferings inflicted during the Second World War by agencies of the Government of Japan upon Netherlands nationals."*

76. De Staat erkende dus zelf ten tijde van het sluiten van het Vredesverdrag en het Yoshida-

---

⁴³ CvA. nr. 3.3.7.

⁴⁴ Zie nrs. 36-37 hiervoor.

Stikker-Protocol dat daarmee individuele schadevergoedingsvorderingen werden opgegeven. En dat dit een onrechtmatige onteigening was, waartoe hij niet mocht overgaan. Ook hier spreekt de Staat zichzelf dus weer tegen. Alleen al daarmee staat vast dat ook dit verweer niet opgaat.

8.2.2. Het Landoorlogsverdrag kent wel degelijk individuele vorderingen toe en die zouden kans van slagen hebben gehad

77. De Staat gaat in zijn conclusie van antwoord uitgebreid in op het Landoorlogsverdrag. Daarmee wil hij aantonen dat er geen individuele vorderingen zouden zijn geweest naar toenmalig internationaal publiekrecht. Maar de Staat legt artikel 3 van het Landoorlogsverdrag onjuist uit. Deze bepaling, die trouwens ook deel uitmaakt van internationaal gewoonterecht,⁴⁵ kent wel degelijk schadevergoedingsvorderingen toe aan individuen.
78. De tekst van artikel 3 van het Landoorlogsverdrag bepaalt dat de oorlogvoerende partij, bij schending van het Landoorlogsreglement, schadevergoeding moet betalen.⁴⁶ Aan individuen: artikel 3 van het Landoorlogsverdrag spreekt specifiek van “*compensatie*” (“*compensation*”) en niet van het meer algemene “*herstel*” (“*reparation*”).⁴⁷
79. De totstandkomingsgeschiedenis van het Landoorlogsverdrag bevestigt dat de opstellers hebben bedoeld aan individuen schadevergoedingsrechten toe te kennen. Die deze individuen zelf zouden kunnen invoeren.
80. In het oorspronkelijke voorstel voor het Landoorlogsverdrag werd een onderscheid gemaakt tussen personen afkomstig uit een neutraal territorium en personen afkomstig uit een oorlogvoerend territorium. In dit voorstel, van Duitsland, zouden de personen uit neutrale staten meteen schadevergoeding moeten verkrijgen en de personen uit een oorlogvoerende Staat bij de *conclusion of peace*. De voorgestelde artikelen 1 en 2 van het Landoorlogsverdrag verwijzen naar schadevergoeding verschuldigd aan individuen.⁴⁸

---

⁴⁵ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 632-633 en p. 673-638.

⁴⁶ Artikel 3 Landoorlogsverdrag luidt als volgt: "*A belligerent party which violates the provisions of the said Regulations shall, if the case demands, be liable to pay compensation. It shall be responsible for all acts committed by persons forming part of its armed forces*". Zie voor de vertaling van deze bepaling, CvA nr. 5.2.3.

⁴⁷ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 639-640.

⁴⁸ James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 139 (gele markeringen aangebracht door advocaat).

ARTICLE 1

A belligerent party which shall violate the provisions of these Regulations to the prejudice of neutral persons shall be liable to indemnify those persons for the wrong done them. It shall be responsible for all acts committed by persons forming part of its armed forces.

The estimation of the damage caused and the indemnity to be paid, unless immediate indemnification in cash has been provided, may be postponed, if the belligerent party considers that such estimate is incompatible, for the time being, with military operations.

ARTICLE 2

In case of violation to the prejudice of persons of the hostile party, the question of indemnity will be settled at the conclusion of peace.

81. In de toelichting bij deze voorstellen, verwijst de Duitse vertegenwoordiger eveneens naar de mogelijkheden van individuele personen om schadevergoeding te verkrijgen van een staat.⁴⁹

"If in this case persons injured as a consequence of violation of the Regulations could not demand reparation from the Government and were obliged to look to the officer or soldier at fault, they would fail in the majority of cases to obtain the indemnification due them. We think therefore that the responsibility for every unlawful act committed in violation of the Regulations by persons forming part of the armed force should rest with the Governments to which they belong."

82. Het onderscheid in de artikelen 1 en 2 tussen personen afkomstig uit neutrale staten en die uit oorlogvoerende staten, werd slechts voorgesteld vanuit praktische overwegingen. Immers, het verkrijgen van schadevergoeding terwijl beide landen nog in oorlog waren, zou praktisch zeer ingewikkeld zijn.⁵⁰ Dit voorstel werd afgewezen door partijen, omdat zij individuen uit neutrale staten geen voorkeurspositie wilden geven boven individuen afkomstig uit een oorlogvoerend land.⁵¹ Maar de partijen verzetten zich niet tegen het idee dat staten schadevergoeding schuldig zijn aan individuen.

83. De vertegenwoordigers van verschillende staten verwezen naar de rechten van individuen en naar de schadevergoeding verschuldigd aan deze individuen. En niet naar schadevergoeding verschuldigd aan staten. Uit hetzelfde citaat van de afgevaardigde van Zwitserland – ook de

⁴⁹ James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 140.

⁵⁰ James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 140: "In regard to the manner in which the responsibility, the importance of the damage, as well as the method of paying the indemnity shall be decided, a distinction must be made as to whether the violation has been committed to the prejudice of a neutral or of a ressortissant of the enemy State. In the first case the necessary measures should be taken to assure as prompt a reparation as is compatible with military operations. If, on the contrary, it has to do with a violation to the prejudice of an enemy subject, it appears indispensable to defer the settlement of the question of indemnity until the conclusion of peace."

⁵¹ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 636: "In the original proposal a distinction was drawn, ostensibly on nothing but practical grounds relating to the method and moment of payment, between neutral persons (who should be indemnified as soon as possible) and persons belonging to the adverse party (with their indemnification to be settled on the conclusion of peace). Yet the Conference did not hesitate to reject this distinction, on the grounds that it appeared to introduce an unacceptable element of favouring neutral persons over persons belonging to the adverse party."

Staat haalt dit citaat aan – volgt dat de Zwitserse afgevaardigde juist van mening was dat de artikelen beoogden de rechten van individuen te beschermen:

“As to the nature itself of the German proposition, it would be wrong to say that it creates an inadmissible privilege in favor of neutrals. The principle which it lays down is applicable to every individual injured, whether national of the enemy State or ressortissant of the neutral State.”⁵²

84. Ook de Franse delegatie verwees naar de bescherming van individuen:⁵³

“It is true, he says, in many cases the violation of international regulations results in serious harm to individuals who should be indemnified. (...) I repeat on this occasion that the French delegation can under no condition accept this doctrine and that it considers that measures taken for the protection of individuals should apply to all alike without any distinction between neutral persons and persons of the hostile party.”

85. De Britse delegatie sprak over de plicht om compensatie te bieden aan oorlogsslachtoffers:

*“I do not deny the obligation which exists for a belligerent Power to compensate those who have been the victims of violations of the laws and customs of war and Great Britain does not wish in any way to avoid its obligations.”*⁵⁴

86. Artikel 3 van het Landoorlogsverdrag creëert dus wel degelijk een schadevergoedingsrecht voor individuen zelf. En dus ook individuele schadevergoedingsvorderingen bij schending van het reglement. Dat blijkt duidelijk uit de totstandkomingsgeschiedenis in de *conference records*. Dat staten ook met elkaar zouden kunnen onderhandelen over schadeloosstellingen bij het sluiten van een vredesverdrag, doet niet af aan dit oogmerk van de verdragspartijen.

---

⁵² James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 142.

⁵³ James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 141. Zie ook de volgende citaat: *“It is inadmissible, indeed, to limit protective measures to neutrals, conformably with an idea, which I believe is coming to be recognized more and more by the modern rules of warfare, that all individuals not taking part in hostilities should stand on a footing of absolute equality, whether it be a question of protective measures or of rigorous measures.”*

⁵⁴ James Brown Scott (red.), *International peace conference. Proceedings of the Hague Peace Conferences: Translation of the Official Texts*, New York: Oxford University Press 1907, p. 141.

8.2.3. Gezaghebbende auteurs bevestigen dat het Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent

87. Diverse gezaghebbende auteurs komen tot dezelfde conclusie.⁵⁵ Zo ook professor Kalshoven, gerenommeerd deskundige op het terrein van het internationale humanitaire recht en oorlogsrecht. Hij ziet in de *conference records* overtuigend bewijs dat het Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent:

"The records of the conference that adopted the text, i.e. the Second Hague Peace Conference 1907, provide convincing evidence that the delegates sought not so much to lay down a rule relating to the international responsibility of one State vis-à-vis another, as one relating to a State's liability to compensate the losses of individual persons incurred as a consequence of their direct (and harmful) contact with its armed forces."⁵⁶

88. Voor Kalshoven lijkt het geen enkele twijfel dat het van meet af aan de bedoeling was om met het Landoorlogsverdrag individuele schadevergoedingsrechten in het leven te roepen. Dat was dus ook al zo tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een andere uitleg van de totstandkomingsgeschiedenis is volgens Kalshoven niet mogelijk:

"The drafting history leaves no room for doubt that the authors had in mind a provision available to individual victims of violations of the laws of war and which these persons therefore could invoke without running the risk of technical difficulties of a domestic legal order being put in their way by domestic courts

---

⁵⁵ Zie bijvoorbeeld de interpretatie van Bank en Schwager in: R. Bank, F. Foltz, 'Lump Sum Agreements', *Max Planck Encyclopedias of International Law*, last updated: August 2013; R. Bank and E. Schwager 'Is there a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?', *German Yearbook of International Law* 2006, vol. 49, p. 389: "Thus, the provision was not only meant to regulate the liability of the State for actions of its organs not performed in their official capacity, but to confer a right upon the individual concerned. The provision especially mentions the individual, and it was clear in the debate that the individual would be vested with a right". Zie daarnaast ook onder meer de volgende publicaties: F. Kalshoven, 'State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces', *International and Comparative Law Quarterly* 1991, vol. 40, afl. 4, pp. 827-858; L. Zegveld, 'Remedies for Victims of Violations of International Humanitarian Law', *International Review of the Red Cross* 2003, vol. 85, afl. 851, pp. 497-526; C. Greenwood, 'International Humanitarian Law and the Laws of War, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference', pursuant to United Nations General Assembly Resolution 52/154 of 15 December 1997 and UN Document A/C.6/52/3; R. Pisillo Mazzeschi, 'Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview', *J. INT'L CRIM. JUST* 2003, vol. 1, afl. 2, pp. 339-347; G.J. McDougall, 'Addressing State Responsibility for the Crime of Military Sexual Slavery during the Second World War: Further Attempts for Justice for the "Comfort Women"', *The Korean Journal of International and Comparative Law* 2013, vol. 1, afl. 2, pp. 137-165.

⁵⁶ F. Kalshoven, 'State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces', *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 40, afl. 4, pp. 827-858, 1991, p. 830.

taking cognizance of their claims".⁵⁷

"In the particular case of individual victims of violations of the laws of war pressing claims pursuant to Article 3 of the Convention, there can be no doubt that the right of compensation underlying such claims has from the moment of its incorporation in the Article been intended and recognized as a right in international law".⁵⁸

89. Het principe dat individuele slachtoffers van schending van het Landoorlogsreglement schadeloos gesteld moesten worden, is ook "nooit controversieel" geweest, aldus Kalshoven.⁵⁹ De conclusie is daarom dat een individu een vordering kan instellen tegen de staat die het humanitair oorlogsrecht heeft geschonden in de gerechten van die staat:

"To that end, he must be considered as entitled to file his claim with the courts of that State, as the most convenient forum and, indeed, as the proper place for the responsible State to meet its obligation under Article 3 to provide an effective means of redress to the victims involved".⁶⁰

90. Kalshoven was van mening dat dit beter aansluit bij het doel van het verdrag: "to diminish the evils of war". Als alleen staten schadevergoeding mogen vorderen leidt dit tot minder rechtvaardige uitkomsten. Slachtoffers zijn dan volledig overgeleverd aan de beslissing van

---

⁵⁷ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 645. Zie tevens F. Kalshoven, 'Chapter 30: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of Hague Convention IV: Supplementary Expert Opinion, 1999*', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 654: "I simply fail to understand how one could explain this episode other than by recognising that the original idea was to provide for (direct or postponed) payment to individual persons; or, in other words, to make the State party to the conflict liable to pay compensation to those persons; or, again in other words, to give those persons a right to such compensation. And nothing suggests that this original idea was abandoned in the course of the proceedings."

⁵⁸ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 645.

⁵⁹ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 636: "On the other hand, the twin principles of responsibility of belligerent parties for acts in violation of the Regulations and indemnification of the individual victims of such acts were never a matter of controversy at the Conference, and it is these two principles which one finds incorporated in the text of Article 3 as ultimately adopted."

⁶⁰ F. Kalshoven, 'Chapter 29: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 644: "When during the course of an armed conflict (part of) the territory of one belligerent State has been occupied by the armed forces of another belligerent State, a person who was and has remained a national of the former State and who at the relevant time was a resident of the occupied territory, after the conflict retains his individual right to claim compensation from the latter State for the damage or injury he has suffered as a result of violations of the laws of war committed by members of the occupation army. To that end, he must be considered as entitled to file his claim with the courts of that State, as the most convenient forum and, indeed, as the proper place for the responsible State to meet its obligation under Article 3 to provide an effective means of redress to the victims involved."

de staat, die zich zal laten leiden door internationale beleidsoverwegingen.⁶¹

91. Tal van andere gezaghebbende auteurs delen deze opvatting. Bijvoorbeeld professor Greenwood, oud-rechter bij het Internationaal Gerechtshof en thans hoogleraar internationaal recht aan Cambridge. Volgens hem is artikel 3 van het Landoorlogsverdrag bij uitstek bedoeld om een “*direct right to compensation for individuals*” toe te kennen. Dit tot naleving voor oorlogvoerende staten.⁶² In rechtspraak wordt een beroep door individuen op artikel 3 Landoorlogsverdrag ook ten principale erkend.⁶³
92. Greenwood wijst erop dat internationaal (humanitair) recht aan individuen verplichtingen oplegt. Er zou sprake zijn van een onlogische asymmetrie als het internationaal recht niet ook rechten aan individuen toekent.⁶⁴ In zijn *expert opinion* bij de procedure van Stichting JES c.s. in Japan verklaarde hij dan ook dat het internationaal recht individuele schadevergoedingsrechten toekent:

"It is my opinion, therefore, that Article 3 of the Hague Convention, the Hague Regulations and customary international law of war confer rights upon individuals, including rights to compensation, in the event of a violation, which the individual can assert against the State of the wrongdoer. The right exists under international

---

⁶¹ F. Kalshoven, 'Chapter 30: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of Hague Convention IV: Supplementary Expert Opinion, 1999*', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007, p. 658-659: "This leads me to conclude that a reading of Article 3 with the national State as the only claimant and the victim in the role of a complainant falls short of this "object and purpose": far from "diminishing the evils of war," it complicates and aggravates the problem of individual victims' rightful compensation for the losses of war. The other reading, with the individual victim as a claimant in his own right and the national State in a subsidiary role as protector and facilitator, although far from free of difficulties either, results in a more just and flexible system of compensation. It thus plainly serves to "diminish the evils of war, as far as military requirements permit," in relation to "the inhabitants" of occupied territory and, more generally, in relation to all persons who get caught in the turmoil of war."

⁶² C. Greenwood, 'International Humanitarian Law and the Laws of War, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference', pursuant to United Nations General Assembly Resolution 52/154 of 15 December 1997 and UN Document A/C.6/52/3.

⁶³ Zie bijvoorbeeld Administrative Court of Appeal Munster 9 april 1952, ILR, 19, p. 633, in een zaak waarin een Duitse burger schade had opgelopen door een voertuig van de Britse bezettende macht: "The Plaintiff's claim for damages derives not only from public municipal law, but also from international law. By virtue of Article 3 of the Hague Regulations of 1907 a State is liable for all acts (viz. violations of the Regulations) committed by persons belonging to its armed forces" en Prefecture of Voiotia v. Fed. Republic of Ger., Areios Pagos [A.P.] [Supreme Court] 11/2000 waarin De Griekse Supreme Court oordeelde dat Duitsland met de moord door het Duitse leger op 300 Griekse burgers in 1944 ook artikel 3 van het Landoorlogsverdrag jo. artikel 46 van het Landoorlogsreglement had geschonden. De hoogste Griekse rechter beval Duitsland schadevergoeding te betalen.

⁶⁴ C. Greenwood, *Expert Opinion, Rights to Compensation of Former Prisoners of War and Civilian Internees under Article 3 of Hague Convention No. IV 1907*, reprinted in Hizakazu Fujita (red.). *War and Rights of Individuals: Renaissance of Individual Compensation*, Nippon Hyoron-sha Co., LTD. Publishers, Tokyo 1999, p. 67: "The international law of war thus clearly imposes duties upon individuals and subjects those who violate their obligations to criminal penalties. There is, therefore, no reason why the rights created by the international law of war should be confined to states. To confine them in that way would create a wholly illogical asymmetry in the law for which there would be no justification".

*law.*⁶⁵

93. Evenals professor Riccardo Pisillo Mazzeschi. Die laatste wijst erop dat het doel van het Landoorlogsverdrag is om ook verplichtingen voor individuen te creëren, die tegelijkertijd ook drager van rechten zouden moeten zijn. Ook wijst Pisillo Mazzeschi erop dat vandaag de dag normen van internationaal humanitair recht veelal overeenkomen met mensenrechtennormen.⁶⁶
94. Hieruit blijkt ook al dat een hard onderscheid tussen humanitair oorlogsrecht, dat alleen geldt tussen staten, en individuele mensenrechten, zoals de Staat dat voorstaat, er niet is, en er ook niet was ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.⁶⁷ Naast de al genoemde professor Greenwood,⁶⁸ kent het internationaal humanitair recht ook volgens professor Zegveld *juist* ook rechten toe aan individuen. En niet alleen aan staten.⁶⁹
95. Tot slot erkent ook de eigen volkenrechtelijke adviseur van de Staat, de CAVV, dat met artikel 3 Landoorlogsverdrag is bedoeld individuele schadevergoedingsvorderingen toe te kennen, nota bene in het citaat dat de Staat zelf aanhaalt.⁷⁰ De toevoeging van de CAVV dat

⁶⁵ C. Greenwood, *Expert Opinion, Rights to Compensation of Former Prisoners of War and Civilian Internees under Article 3 of Hague Convention No. IV 1907*, reprinted in Hizakazu Fujita (red.). *War and Rights of Individuals: Renaissance of Individual Compensation*, Nippon Hyoron-sha Co., LTD. Publishers, Tokyo 1999; quoted in International Committee of the Red Cross, IHL Database Customary IHL, Practice Relating to Rule 150, Reparation, https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter42_rule150.

⁶⁶ R. Pisillo Mazzeschi, 'Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview', *J. INT'L CRIM. JUST* 2003, afl. 1, p. 341-342: "In our opinion, this interpretation should not be adhered to for several reasons. First, the preparatory works of Article 3 Hague Convention show that its goal was to provide for reparation to injured individuals.' Secondly, the use of the term 'compensation' confirms the intention to grant reparation to individuals. Thirdly, Hague Convention No. IV, as well as Protocol I and many other rules of the law of armed conflict, intend to create a series of obligations not only for states, but also for individuals, and aim to subject the individuals who violate those obligations to criminal sanctions. In addition, the rights created by the international law of armed conflict therefore should not be confined to states; these should be extended, whenever possible, to individuals. Fourthly, this conclusion is strengthened by the fact that many of today's norms of international humanitarian law are similar, for their function and nature, to human rights norms. It is therefore only logical that they should be interpreted as rules that directly confer rights and duties on individuals. An authoritative confirmation of this proposition is given by the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Violations of International Human Rights and Humanitarian Law, presented in 2000 before the UN Commission on Human Rights. They provide for a right of the injured individual to reparation for breach both of human rights and of humanitarian law."

⁶⁷ CvA, nr. 5.2.13.

⁶⁸ C. Greenwood, *International Humanitarian Law and the Laws of War, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference*, pursuant to United Nations General Assembly Resolution 52/154 of 15 December 1997 and UN Document A/C.6/52/3, par. 76: "A particularly important development in this regard was that it became established that the Conventions conferred rights upon the individuals whom they sought to protect and not just upon the States on whom those individuals depended"

⁶⁹ L. Zegveld, 'Remedies for Victims of Violations of International Humanitarian Law', *International Review of the Red Cross* 2003, vol. 85, afl. 851, p. 497: "International humanitarian law ("IHL") has never been confined to the level of relations between States. On the contrary, the initiators of the nineteenth century conventions already believed that human persons had inviolable rights even during armed conflicts". Ze verwijst ook naar de volgende auteurs: "As one commentator put it, the purpose of international humanitarian law is to go "beyond the interstate levels and [to reach] for the level of the real (or ultimate) beneficiaries of humanitarian protection, i.e. individuals and groups of individuals". G. Abi-Saab, "The specificities of humanitarian law", in C. Swinarski (ed.), *Studies and Essays of International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet*, ICRC, Geneva/The Hague, 1984, p. 269; similarly, T. Meron, "The humanization of humanitarian law", *American Journal of International Law*, Vol. 94, 2000, pp. 239-278.

⁷⁰ CvA, nr. 6.2.24.

destijds, in 1991, voor zover haar bekend, dit artikel in de praktijk nooit op deze wijze is toegepast, is natuurlijk niet vreemd. Daar staan het Vredesverdrag en het Protocol nu juist aan in de weg. Met Nederland hebben tientallen landen de vorderingen van hun burgers op Japan opgegeven (evenals op Duitsland in met Duitsland gesloten verdragen). Zoals Kalshoven terecht stelt, doet dit dan ook niets af aan het feit dat artikel 3 van het Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent.⁷¹

8.2.4. VN erkent dat Landoorlogsverdrag individuele vorderingen toekent

96. Dit alles is ook nog eens bevestigd door de Verenigde Naties. In 1998 stelde de Speciale Rapporteur voor *Contemporary forms of slavery* vast dat Japan schadevergoeding verschuldigd was aan de zogenoemde *comfort women* of 'troostmeisjes'. Zoals bekend zal zijn, waren dit vrouwen die door het Japanse leger werden gedwongen tot prostitutie, seksuele slavernij en mishandeling. De Speciale Rapporteur schrijft dat het doel van artikel 3 Landoorlogsverdrag was om individuen schadevergoeding toe te kennen. Dit recht van individuen bestond al in de eerste helft van de 20^e eeuw en dus ten tijde van de door Japan gepleegde misdaden.⁷²
97. Ook de Algemene Vergadering van de VN heeft erkend dat het Landoorlogsverdrag individuele schadevergoedingsrechten in het leven roept. In 2005 nam zij de *Basic Principles* aan.⁷³ Op grond van deze principes hebben slachtoffers van schendingen van zowel internationale mensenrechten, als internationaal humanitair recht, recht op *remedy and reparation*. Dus: effectieve toegang tot de rechter en rechtsherstel voor de schade die ze is aangedaan.
98. In de preambule van de desbetreffende resolutie verwijst de Algemene Vergadering naar alle bepalingen van het internationaal humanitair recht die aan individuele slachtoffers het recht op een rechtsmiddel toekennen. Hiertoe behoort óók artikel 3 van het Haags Landoorlogsverdrag en artikel 91 van het Aanvullend Protocol bij de Genève conventies,

---

⁷¹ F. Kalshoven, 'State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces', *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 40, aflevering 4, p 836-837, 1991: "The agreements usually lay an obligation on the vanquished State to pay a more or less random amount, determined more by its perceived financial capabilities than by any serious attempt to assess the damage caused by the unlawful acts of either party's armed forces; and the victor State may or may not distribute (part of) the money to individual claimants." (...) "Owing to the same lack of practice there is, however, insufficient ground to assume that it has acquired any other clear, specific, meaning instead (for instance, including damage to combatants or large-scale events, or claims by States). In this situation one cannot simply disregard the original meaning of the Article as this results from its drafting history, with as its core element the attribution to individual victims of a right to claim compensation for war damages directly from the responsible State."

⁷² United Nations, Economic and Social Council, Commission on Human Rights: 'Final report submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur', *UN Doc E/CN.4/Sub.2/1998/13*, 22 Juni 1998, p. 49-50.

⁷³ Voluit: de *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Violations of International Human Rights and Humanitarian Law*.

aldus de Algemene Vergadering.⁷⁴

99. Dat artikel 3 van het Landoorlogsverdrag óók rechten aan individuen toekent bij schending daarvan, volgt dus niet alleen uit de tekst, het doel van het verdrag, de totstandkomingsgeschiedenis en de literatuur. Het is ook bevestigd door de VN en daarmee door een meerderheid van alle staten in de wereld. De oorlogsmisdaden van de Japanse bezetter tegen Nederlandse burgers in en buiten de interneringskampen zijn zonder twijfel een schending van de normen van het Landoorlogsreglement. Japan is daarvoor dus (ook) op grond van het Landoorlogsverdrag aansprakelijk.
100. Hieruit volgt ook dat de overweging van het Tokyo High Court dat er op grond van artikel 3 van het Landoorlogsverdrag en het internationaal gewoonterecht geen individuele schadevergoedingsvorderingen zouden zijn,⁷⁵ onjuist is. Die zijn er wél. Overigens hadden de slachtoffers ook hoger beroep ingesteld, maar het Japanse hooggerechtshof is niet aan een inhoudelijke beoordeling toegekomen.
101. Hierop stuiten alle stellingen van de Staat over het Landoorlogsverdrag af.
- 8.2.5. Andere internationaalrechtelijke normen bieden ook bescherming aan individuen
102. Naast het Landoorlogsverdrag, bieden ook andere instrumenten van internationaal recht bescherming aan individuele slachtoffers. Al vóór 1945 gold dat individuen rechten kunnen ontlenen aan internationaal recht. Het Permanente Hof van Arbitrage oordeelde dit al in 1928.⁷⁶ Begin 20^e eeuw waren er ook verdragen waarmee internationale tribunalen werden opgezet waar individuen een vordering konden instellen tegen de Staat. Zo konden individuen op grond van het Verdrag van Versailles vorderingen instellen tegen Duitsland (artikel 304).⁷⁷
103. Bovendien: individuen kunnen niet enkel schadevergoeding afdwingen wegens schending van internationaal recht, als lidstaten bij een verdrag dat expliciet in dat verdrag hebben

---

⁷⁴ Resolutie 64/109 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (16 december 2005), *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, UN Doc A/RES/60/147. Uit de preambule: “The General Assembly, Recalling the provisions providing a right to a remedy for victims of violations of international human rights law found in numerous international instruments, in particular (...), and of international humanitarian law as found in article 3 of the Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land of 18 October 1907 (Convention IV), article 91 of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) of 8 June 1977, and articles 68 and 75 of the Rome Statute of the International Criminal Court.”

⁷⁵ Productie 3 bij de dagvaarding, Tokyo High Court 11 October 2001.

⁷⁶ *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, Advisory Opinion, 1928 P.C.I.J. (ser. B) No. 15: “[I]catn not be disputed that the very object of an international agreement, according to the intention of the contracting parties, may be the adaptation by the parties of some definite rules creating individual rights and obligations and enforceable by national courts.” Zie hierover R Bank and E. Schwager 'Is there a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?', *German Yearbook of International Law* 2006, vol. 49, p. 392: “*In the case Jurisdiction of the Courts of Danzig, the PCIJ affirmed the existence of rights of individuals under international law which could be enforced before national courts; an international enforcement mechanism was not considered to be necessary.*”

⁷⁷ D. Shelton, Human Rights, 'Individual Communications/Complaints', Max Planck Encyclopedias of International Law, last updated: March 2006.

opgenomen, zoals de Staat lijkt te suggereren.⁷⁸ Het Internationaal Gerechtshof heeft in zijn Legal Opinion over *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* geoordeeld dat de verplichting om rechtsherstel (inclusief compensatie) te bieden aan individuen in algemene zin voortvloeit uit de schending van internationaal recht, waaronder internationaal humanitair recht en mensenrechten.⁷⁹ Het Internationaal Gerechtshof verwijst daarbij naar de beslissing van het Permanent Hof van Internationale Justitie in de *Factory at Chorzów* zaak, op grond waarvan een staat compensatie moet bieden voor een schending van internationaal recht en betreft deze uitspraak dus op rechtsherstel voor individuen. Schending van internationaal (humanitair) recht en mensenrechten op zich resulteert dus al in een individuele vordering.⁸⁰

104. Zoals de Staat ook opmerkt, konden individuen vorderingen instellen ten overstaan van de *United Nations Compensation Commission* tegen Irak. De Veiligheidsraad concludeerde hierover in een bindende resolutie dat Irak ook aansprakelijk is op grond van internationaal recht voor schade toegebracht aan individuen. Dit is andermaal een bevestiging van het principe uit onder meer artikel 3 Landoorlogsverdrag dat schadevergoeding verschuldigd is

---

⁷⁸ CvA 5.2.20.

⁷⁹ Zie IGH 9 juli 2004, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *Advisory Opinion*, par. 152 en 153, waarin het IGH oordeelde dat Israël de verplichting had om aan de natuurlijke en rechtspersonen schade te vergoeden voor schending van internationaal recht: "Moreover, given that the construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory has, inter alia, entailed the requisition and destruction of homes, businesses and agricultural holdings, the Court finds further that Israel has the obligation to make reparation for the damage caused to all the natural or legal persons concerned. (...) In the event that such restitution should prove to be materially impossible, Israel has an obligation to compensate the persons in question for the damage suffered. The Court considers that Israel also has an obligation to compensate, in accordance with the applicable rules of international law, all natural or legal persons having suffered any form of material damage as a result of the wall's construction."

⁸⁰ Zie hierover ook R Bank and E. Schwager 'Is there a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?', *German Yearbook of International Law* 2006, vol. 49, p. 393 en 396: "The previous sections have established that provisions such as Art. 3 of the Hague Convention IV and Art. 91 of Additional Protocol I recognize a right to compensation. In addition, such a right could be considered a general secondary right under the law of State responsibility, triggered by violations of a primary right of the individual. (...) It can thus be argued that where international humanitarian law protects individual rights, the respect of the right is owed to the individual. (...) It is again the individual who should be considered to be the injured party and therefore entitled to claim for reparation including compensation as a secondary right."

aan individuen. Dit gold dus ook ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.⁸¹

105. De oorlogsmisdaden van Japan zijn zonder twijfel ook in strijd met internationaal gewoonterecht en met *ius cogens*: normen van dwingend internationaal recht waarvan niet kan worden afgeweken. Dit is in 2021 ook vastgesteld door de Koreaanse rechter ten aanzien van Koreaanse ‘troostmeisjes’.⁸² Volgens de Koreaanse rechter handelde Japan in strijd met verschillende verdragen en met bepalingen van internationaal gewoonterecht, waaronder artikel 3 van het Landoorlogsverdrag jo. artikel 46 van het Landoorlogsreglement en andere verdragen die slavernij en dwangarbeid verbieden.⁸³ Japan had daarom misdaden tegen de menselijkheid gepleegd. De Koreaanse rechter veroordeelde Japan tot betaling van schadevergoeding aan de troostmeisjes.⁸⁴
106. Dat is dus een voorbeeld, uit Korea, van daadwerkelijke toewijzing van schadevergoeding wegens schending van internationaal recht. Ook rechters in andere landen hebben

⁸¹ C. Greenwood, *Expert Opinion, Rights to Compensation of Former Prisoners of War and Civilian Internees under Article 3 of Hague Convention No. IV 1907*, reprinted in Hizakazu Fujita (red.). *War and Rights of Individuals: Renaissance of Individual Compensation*, Nippon Hyoron-sha Co., LTD. Publishers, Tokyo 1999, p. 68: “the basic principle that the individual has a right to claim compensation from the State of the wrongdoer has recently been reaffirmed by the Security Council of the United Nations in connection with the Kuwait conflict of 1990-91. In paragraph 16 of Resolution 687 (1991), a resolution which is legally binding (...) the Security Council reaffirmed that ‘Iraq ... is liable under international law for any direct loss, damage ... or injury to foreign governments, nationals and corporations as a result of its unlawful invasion and occupation of Kuwait’. The language of the paragraph (The language of the paragraph (especially the reference to ‘reaffirming’ Iraq’s liability) and the statements made at the time of its adoption make dear that the Council was not imposing liability but merely confirming the existence of a liability which already arose under general international law. In doing so, the Council considered that this liability existed not only on the level of relations between States but was also owed to individuals and corporations’. (...) While this practice took place fifty years after the outbreak of the Second World War in the Far East, there had been no new treaty during those fifty years which created individual rights regarding violations of the laws of war. The establishment of the Compensation Commission and its subsequent decisions are thus, in this respect, confirmation of principles already established in Article 3 of the Hague Convention, 1907.”

⁸² Ook Nederlandse vrouwen zijn hier het slachtoffer van geworden. In productie 1 bij de dagvaarding zijn zestig verhalen van Nederlandse slachtoffers verzameld en gebundeld, waaronder ook de verhalen van Nederlandse meisjes die gedwongen werden tot seksuele slavernij. Zie productie 1 bij de dagvaarding, p. 77-83.

⁸³ Seoul Central District Court 8 January 2021, The 34th Civil Chamber, Judgment (Case no. 2016 Ga-Hap 505092 Compensation for Damage (Others), p. 33-34. Dit betrof volgens de Koreaanse rechter onder meer de volgende verdragen: “The belligerent party’s duty to respect family honour and rights” as stipulated in the Article 3 of the Hague Convention and Article 46 of the Annex of Regulations had not been abided. The serious infringement of the rights to sexual self-determination of women, who are members of the family, was a breach of the state duty to respect their honor and rights. ② The provision of the International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic that prohibited prostitution, as well as abduction and human trafficking for the purpose of prostitution had not been abided. ③ The acts constituted deceit and abduction of under-age women as prescribed in the International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children. ④ The provision on the abolition of slavery under the League of Nations’ Slavery Convention (The Temporary Slave Commission of the League of Nations defined slavery as “the status or condition of a person over whom any or all of the powers attaching to the right of ownership are exercised.” However, the abovementioned McDougall report of the UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights views “comfort women” as “sex slaves.” As “comfort women” at the time were limited from exercising some or all of their rights by the Japanese military, many view them as “sexual slaves.”) had not been abided. ⑤ The article that mandated the immediate abolishment of forced labor of women in ILO Convention No. 29 had not been abided.

⁸⁴ Seoul Central District Court 8 January 2021, The 34th Civil Chamber, Judgment (Case no. 2016 Ga-Hap 505092 Compensation for Damage (Others), p. 35: “It is clear that the Plaintiffs have suffered psychological damages due to the illegal acts of Imperial Japan as discussed above. As such, the Defendant, which is recognized as the successor of Imperial Japan, is obligated to pay reparations for the psychological damages suffered by the Plaintiffs due to the illegal acts unless otherwise specified.”

vorderingen tot schadevergoeding voor misdaden in de Tweede Wereldoorlog toegewezen. Zo oordeelde de hoogste Italiaanse rechter in de *Ferrini*-zaak dat Duitsland aansprakelijk was voor de gevangenneming, deportatie en tot slaafmaking van Italiaanse burgers.⁸⁵ De Griekse rechter oordeelde in de *Distomo*-procedure dat Duitsland met de moord door het Duitse leger op 300 Griekse burgers in 1944 ook artikel 3 van het Landoorlogsverdrag jo. artikel 46 van het Landoorlogsreglement had geschonden en schadevergoeding moest betalen.⁸⁶ De Griekse *Supreme Court* weest het beroep van Duitsland tegen de beslissing af.⁸⁷ De Griekse *Special Supreme Court* erkende in de *Margellos*-procedure over oorlogsschade ook de mogelijkheid van individuele vorderingen voor schendingen van internationaal recht.⁸⁸

107. Ander internationaal recht dan het Landoorlogsverdrag biedt dus eveneens bescherming aan individuen. En stelt hen in staat succesvol vorderingen tot vergoeding van oorlogsschade geleden tijdens de Tweede Wereldoorlog in te stellen.

8.2.6. Nationaal recht biedt eveneens bescherming

108. Tot slot ligt voor de hand dat er ook naar nationaal Japans recht individuele vorderingen tot schadevergoeding waren. Nogmaals, het gaat om schadevergoeding met betrekking tot de meest verschrikkelijke oorlogsmisdaden. Oorlogsmisdaden die naar de maatstaf van welk rechtsstelsel dan ook een schending van de meest fundamentele rechten zijn. Hoe zou dat geen vordering tot schadevergoeding kunnen opleveren? Rechtstreeks op grond van nationaal recht dan wel omdat het nationaal recht aan schending van internationaal recht een verplichting tot schadevergoeding koppelt. Hetzelfde geldt voor het recht van toenmalig Nederlands-Indië indien dat van toepassing zou zijn. Het civiel recht van Nederlands-Indië was op Nederlands civiel recht gebaseerd. Naar Nederlands recht zouden de gedragingen van de Japanse bezetter ook zonder meer onrechtmatig zijn en in overheidsaansprakelijkheid resulteren.

8.3. Tussenconclusie

109. De Staat heeft met het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol de individuele schadevergoedingsvorderingen van de slachtoffers van Japan opgegeven. Die vorderingen waren er ook daadwerkelijk, naar internationaal en nationaal recht, en zouden kans van slagen hebben gehad, zonder het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol. Op zijn minst zou

---

⁸⁵ A. Bianchi, 'Ferrini v. Federal Republic of Germany', *The American Journal of International Law* 2005, vol. 99, afl. 1, p. 243.

⁸⁶ I. Bantekas, 'Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997', *The American Journal of International Law* 1998, vol. 92, no. 4, p. 767.

⁸⁷ Prefecture of Voiotia v. Fed. Republic of Ger., Areios Pagos [A.P.] [Supreme Court] 11/2000.

⁸⁸ Special Supreme Court, Federal Republic of Germany v. Miltiadis Margellos, Decision of 17 September 2002, reprinted in: Maria Panezi, Sovereign Immunity and Violation of Ius Cogens Norms, RHDI 56 (2003), 199. Zie hierover R Bank and E. Schwager 'Is there a Substantive Right to Compensation for Individual Victims of Armed Conflicts against a State under International Law?', *German Yearbook of International Law* 2006, vol. 49, p. 380: "In the Margellos case, in the context of granting immunity to the German State before Greek courts for violations of international law during World War II, the Greek Highest Special Court considers the possibility that compensation could be claimed either by the home State of the victims or the victims themselves.5 2 Thus, it recognizes the possibility of individual claims as well."

geenszins uitgesloten zijn, dat die vorderingen (gedeeltelijk) zouden zijn toegewezen.

110. Uit het oordeel van de Tokyo High Court in de procedure van slachtoffers op grond van (alleen) internationaal recht volgt niet anders. Het bevestigt dat het Vredesverdrag aan toewijzing van schadevergoeding in de weg staat, omdat individuele vorderingen niet meer geëffectueerd kunnen worden.⁸⁹ Zijn oordeel dat artikel 3 van het Landoorlogsverdrag geen individuele vordering toekent is onjuist en tot een inhoudelijk oordeel van het hooggerechtshof is het niet gekomen. Het oordeel van het gerechtshof laat bovendien een vordering op grond van nationaal recht onverlet. De Staat heeft de slachtoffers dus daadwerkelijk ontrecht. Dat is onrechtmatig en hij dient daarvoor compensatie te bieden, op gelijke voet als aan oorlogsslachtoffers in Nederland. Dit geldt temeer nu eisers als gevolg van het wegcontracteren van het vorderingsrecht ook niet meer kunnen profiteren van hedendaagse interpretaties door de Japanse rechter van de voor de staat aldaar geldende rechtsnormen.

9. DE STAAT IS AANSPRAKELIJK OP GROND VAN ALLE INGEROEPEN GRONDSLAGEN

111. Daarmee kom ik toe aan de betwisting door de Staat van de juridische grondslagen van de vorderingen van Stichting JES c.s. Om diverse redenen zou zij zich niet kunnen of mogen beroepen op de normen waarop zij zich beroept. Deze verwerpen zijn ongegrond.

9.1. Internationaal gewoonterecht inzake onteigening

9.1.1. Internationaal gewoonterecht inzake onteigening biedt bescherming

112. De Goedkeuringswet voor het Vredesverdrag is in strijd met internationaal gewoonterecht inzake onteigening en daarmee onrechtmatig.⁹⁰ Dat geldt ook voor (de feitelijke) instemming met en ratificatie van het Vredesverdrag. Zoals gezegd erkent de Staat dat dit internationaal gewoonterecht destijds gold en dat – ook toen – een onteigening niet discriminatoir mocht zijn en vergezeld moest gaan van compensatie.⁹¹ Maar volgens de Staat zou Stichting JES

---

⁸⁹ Productie 3 bij de Dagvaarding, Tokyo High Court 11 October 2001, p. 21: “Based on the foregoing examination, we find that all issues related to the mutual claims between the Allied Powers and their Nationals and Japan and its nationals were ultimately resolved through the waiver of rights clause of Article 14 (b) of the San Francisco Peace Treaty. Namely, the claims of individual nationals of the Allied Powers were “waived” by the Allied Powers, and as such, it is reasonable to understand that the actual claims of the nationals of the Allied Powers have been extinguished. More precisely, if you take into consideration the course of the negotiations between the Dutch and Japan Delegates in the foregoing Section 2, you find that both parties reached a decision that while “the types of private claims of the nationals of Allied Powers which the Japanese government should handle anonymously” persisted, as a result of the San Francisco Peace Treaty the nationals of Allied Powers would not receive satisfaction for such claims.”

⁹⁰ De stelling van de Staat dat de Goedkeuringswet “slechts een uitdrukking vormt van de goedkeuring van de Staten-Generaal” doet daaraan natuurlijk niets af (CvA, nrs. 6.2.2-6.2.4). Voor zover de Staat daarmee wil zeggen dat de Goedkeuringswet niet van betekenis zou zijn of geen onrechtmatig handelen zou opleveren, is dat natuurlijk onjuist. De Staat stelt zelf ook vast dat die goedkeuring vereist is voor ratificatie. Daarmee heeft hij dus de slachtoffers ontrecht en dat is dus onrechtmatig. Hetzelfde geldt voor de (stilzwijgende) goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol (CvA nr. 6.4.2).

⁹¹ CvA, nr. 6.2.29. De Staat zegt letterlijk: “Deze voorwaarden golden ook in 1951 en 1952 toen de Staat partij werd bij het Vredesverdrag en het Vredesverdrag in werking trad”.

c.s. zich daarop niet kunnen beroepen. Dit gewoonterecht zou alleen bescherming bieden tegen onteigening door een vreemde Staat en niet “*binnen de eigen landsgrenzen*”.⁹²

113. Dat is onjuist. Ten tijde van het sluiten van het Vredesverdrag en de Goedkeuringswet, in 1951 en 1952, was voldaan aan de vereisten van statenpraktijk en *opinio iuris* voor internationaal gewoonterecht op dit punt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Sluysmans, Verbist en Waring naar vijftien Europese rechtsstelsels. Zij beschrijven dat er een breed gedragen overtuiging bestaat in de Europese landen dat onteigening, ook vóór de inwerkingtreding van artikel 1 EP EVRM, gepaard moest gaan met compensatie. Die rechtsopvatting is in artikel 1 EP EVRM gecodificeerd.⁹³ Daaruit blijkt geen beperking tot bescherming tegen onteigening door uitsluitend vreemde staten.
114. Datzelfde geldt bij uitstek voor de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (“UVRM”). Het UVRM is op 10 december 1948 aangenomen door de VN, oftewel vóór het sluiten van het Vredesverdrag en de totstandkoming van de Goedkeuringswet. Artikel 17 van het UVRM biedt bescherming tegen onteigening en geeft ook uitdrukking aan het internationaal gewoonterecht inzake onteigening. Als onderdeel van de universele verklaring kan deze bepaling door iedereen, jegens iedere staat worden ingeroepen.
115. Bovendien kan dit verweer de Staat hoe dan ook niet baten. De Staat betwist niet dat hij (ook) met het Yoshida-Stikker-Protocol de vorderingen van individuele slachtoffers heeft opgegeven. Dat is rechtstreeks in strijd met artikel 1 EP EVRM dat op dat moment in werking was getreden. Daarop kan Stichting JES c.s. zich zonder meer beroepen jegens de Staat.

9.1.2. Toetsing aan internationaal gewoonterecht is mogelijk

116. Volgens de Staat kan Stichting JES c.s. zich ook niet beroepen op het internationaal gewoonterecht inzake onteigening, omdat uw rechtbank de Goedkeuringswet bij het Vredesverdrag daar niet aan zou mogen toetsen.⁹⁴ Stichting JES c.s. heeft in de dagvaarding al uitvoerig toegelicht en onderbouwd dat dit wél kan. Stichting JES c.s. heeft ook gemotiveerd toegelicht dat de lijn van het *Nyugat II*-arrest en de opvatting van de grondwetgever over artikel 94 Gw vandaag de dag niet meer kan worden volgehouden.⁹⁵ De Staat betwist dit maar geeft hiervoor geen inhoudelijke argumenten. Over dit verweer kan ik dus kort zijn. Dit moet worden gepasseerd.
117. Datzelfde geldt voor toetsing van het Vredesverdrag aan internationaal gewoonterecht. Daarvoor is geen conflictregel nodig, zoals de Staat meent.⁹⁶ Ook verdragen moeten immers conform internationaal gewoonterecht en in dit geval conform het internationaal gewoonterecht inzake onteigening zijn dat de Staat erkent. Dat geldt natuurlijk helemaal voor

⁹² CvA, nrs. 5.3.5, 6.1.4, 6.2.27.

⁹³ J.A.M.A. Sluysmans, S. Verbist & E. Waring (red.), *Expropriation Law in Europe (Staat en Recht nr. 25)*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, par. 1.3.

⁹⁴ CvA, nrs. 6.2.5-6.2.9.

⁹⁵ Dagv. nrs. 182-185.

⁹⁶ CvA, nrs. 6.2.10-6.2.13.

een land dat zich in zijn Grondwet de opdracht geeft de internationale rechtsorde te bevorderen (art. 90 Gw).⁹⁷

118. Overigens kan uw rechtbank zonder meer de feitelijke handelwijze van de Staat toetsen aan internationaal gewoonterecht inzake onteigening. Daarnaast kan de goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol getoetst worden aan artikel 1 EP EVRM.

9.2. EVRM

9.2.1. Artikel 1 EP EVRM

119. De instandhouding van de Goedkeuringswet voor het Vredesverdrag, (stilzwijgende) goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol en het feitelijk geen compensatie bieden, zijn in strijd met artikel 1 EP EVRM en daarmee onrechtmatig. Maar volgens de Staat zou Stichting JES c.s. zich niet hierop kunnen beroepen. Met het opgeven van de vorderingen zou geen eigendomsrecht of legitieme verwachting op eigendomsrecht zijn ontnomen. Het argument dat de Staat daarvoor geeft, is weer hetzelfde: er zouden geen individuele vorderingen zijn geweest.
120. Dat is onjuist, zoals zojuist toegelicht. Zulke vorderingen waren er wél.⁹⁸ Oorlogsslachtoffers konden wel degelijk de legitieme verwachting hebben dat zij aan artikel 3 van het Landoorlogsverdrag, ander internationaal recht en nationaal recht een vordering tot schadevergoeding konden ontnemen, dan wel anderszins een legitieme verwachting op adequate compensatie hadden. Dat is hen ontnomen. Er is dus wel degelijk onrecht en artikel 1 EP EVRM is dus wel degelijk geschonden. Adequate compensatie is namelijk vereist, maar ontbreekt. Die moet bovendien binnen een redelijke termijn plaatsvinden. Daarvan is in dit geval natuurlijk al helemaal geen sprake. De inbreuk op het eigendomsrecht van Stichting JES c.s. is daarom des te meer disproportioneel.⁹⁹ Van een *fair balance* is geen sprake.
121. Voor het vaststellen van deze schending van artikel 1 EP EVRM is uiteraard niet nodig dat eisers hun vordering eerst aan de Japanse rechter voorleggen, om hem te laten vaststellen dat zij vanwege het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol geen vordering meer hebben, zoals de Staat lijkt te menen.¹⁰⁰ Voldoende is de legitieme verwachting: en die was er. Er was immers een wettelijke grondslag en het gaat hier om schendingen van de meest fundamentele rechten die zonder twijfel met artikel 3 van het Landoorlogsverdrag en ander (inter)nationaal recht in strijd zijn.

---

⁹⁷ HR 10 november 1989, ECLI:NL:HR:1989:AC1679 (*Kruisraketten*).

⁹⁸ Zie nrs. 48-101 hiervoor.

⁹⁹ Zie EHRM 21 februari 1997, nr. 19632/92 (*Guillemin v. Frankrijk*), par. 54. Zie ook EHRM 1 maart 2001, nr. 43622/98 (*Malama v. Greece*) waarin een vertraging van 75 jaar in de betaling van de schadevergoeding heeft geleid tot een schending van artikel 1 EP EVRM.

¹⁰⁰ CvA, nr. 6.3.9.

9.2.2. Artikel 14 EVRM en artikel 1 Twaalfde Protocol EVRM

122. Met deze inbreuk op artikel 1 EP EVRM is in dit geval ook de inbreuk op artikel 14 EVRM en het daardoor beschermde gelijkheidsbeginsel gegeven. De Staat heeft immers de vorderingen van de slachtoffers opgegeven, zonder compensatie te bieden en ze daarmee gelijk te behandelen als slachtoffers met oorlogsschade in Nederland.
123. Volgens de Staat zou Stichting JES c.s. zich niet op artikel 14 EVRM kunnen beroepen. Zij begrijpt het betoog van de Staat zo, dat compensatieregelingen die zien op feiten die zich hebben voorgedaan voordat het EVRM in werking trad, niet onder het EVRM aan de orde zouden kunnen worden gesteld. Dat zou volgen uit een uitspraak van het EHRM over voormalige Italiaanse militaire geïnterneerden die een Duitse compensatieregeling aan de orde wilden stellen.¹⁰¹ Ook daarmee slaat de Staat de plank mis. Stichting JES c.s. stelt immers niet aan de orde dat haar achterban en de eisers geen aanspraak kunnen maken op een bestaande compensatieregeling, maar dat er helemaal geen compensatieregeling is. Dat is de inbreuk op artikel 1 EP EVRM. Terwijl er wel een compensatieregeling is voor slachtoffers met oorlogsschade in Nederland. Dat is de inbreuk op artikel 14 EVRM.
124. De Staat stelt verder dat geen vergelijking kan worden gemaakt tussen de compensatieregelingen voor Nederlanders met oorlogsschade in Nederland, aangericht door de Duitse bezetter, en Nederlanders met oorlogsschade in Nederlands-Indië, aangericht door de Japanse bezetter. De betalingsregeling die Nederland met Duitsland heeft getroffen zou een heel ander karakter hebben dan de afspraken die Nederland met Japan heeft gemaakt in het Yoshida-Stikker-Protocol. De Staat had een andere onderhandelingspositie ten opzichte van Japan dan dat hij had ten opzichte van Duitsland.¹⁰²
125. Dit verweer kan de Staat niet baten. Stichting JES c.s. stelt niet ter discussie dat Nederland een andere onderhandelingspositie had ten opzichte van Japan, dan ten opzichte van Duitsland. En dat Nederland om die reden een hoger bedrag aan herstelbetalingen van Duitsland heeft kunnen verkrijgen dan van Japan. Waar het hier om gaat, is de compensatie die de Nederlandse Staat aan Nederlandse oorlogsslachtoffers heeft geboden. Daarbij wordt – zonder rechtvaardiging – onderscheid gemaakt tussen oorlogsslachtoffers van de Duitse bezetter (in Nederland) en van de Japanse bezetter (in voormalig Nederlands-Indië).
126. De Nederlandse Staat moet Nederlanders die slachtoffer zijn van de *Japanse* bezetter net zo goed compenseren als Nederlanders die slachtoffer zijn van de *Duitse* bezetter. Of de Staat dit nu doet met herstelbetalingen verkregen van de bezetter in kwestie, of daarvoor de eigen financiële middelen moet aanspreken, is een aangelegenheid voor de Staat. Slachtoffers mogen daarvan niet de dupe worden. Zij worden immers met dezelfde situatie geconfronteerd waarin de Staat hun eigen, individuele vorderingen op de bezetter heeft weggecontracteerd. Dan kan het niet zo zijn dat een van beide groepen wel en de andere geen vergoeding van

---

¹⁰¹ CvA, nr. 6.3.16; EHRM 4 september 2007, nr. 45563/04 (*Associazione Nazionale Reduci Dalla Prigionia Dall'Internamento e Dalla Guerra Di Liberazione and 275 others v. Germany*).

¹⁰² CvA, nr. 6.3.17.

oorlogsschade krijgt van de Staat. Dat is duidelijk in strijd met het gelijkheidsbeginsel als onder meer neergelegd in artikel 14 EVRM.

127. De Staat voert daarnaast aan dat de verantwoordelijkheid voor het bieden van compensatie van de slachtoffers van de Japanse bezetting in voormalig Nederlands-Indië is overgegaan op Indonesië nadat Indonesië onafhankelijk is geworden, omdat een Staat alleen verantwoordelijk zou zijn voor vergoeding van schade die op het eigen grondgebied is toegebracht. Als de Staat de Nederlandse getroffenen uit Nederlands-Indië gecompenseerd had, dan zou er volgens de Staat een ontoelaatbaar onderscheid zijn gemaakt ten opzichte van de overige inwoners van Indonesië. Het zou ook de financiële draagkracht van de Staat overstijgen.¹⁰³
128. Dit betoog is niet te volgen. De Staat miskent volledig dat het er in deze procedure om gaat dat hij met het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol is overeengekomen dat Nederlandse onderdanen geen vorderingen tegen Japan kunnen instellen. Het is dan ook volstrekt logisch dat de Staat ook Nederlandse onderdanen moet compenseren voor het opgeven van hun vorderingen. Er wordt geen ontoelaatbaar onderscheid gemaakt ten opzichte van de overige inwoners van Indonesië. De vorderingen van deze mensen heeft de Nederlandse Staat immers helemaal niet opgegeven. Dat van een ontoelaatbaar onderscheid geen sprake is, blijkt er ook wel uit dat de Staat in 1954 de uitvoering van de Algemene oorlogsongevallenregeling heeft overgenomen van Indonesië, voor slachtoffers met de Nederlandse nationaliteit.¹⁰⁴ Dan kan de Staat dus ook een compensatieregeling voor oorlogsschade instellen. Uw rechtbank stelde hierover ook al een vraag aan de Staat.¹⁰⁵ Ook enig “*territorialiteitsbeginsel*” doet hieraan niet af.¹⁰⁶
129. Artikel 1 van het Twaalfde Protocol bij het EVRM bepaalt dat ook elk in de wet neergelegd recht moet worden verzekerd, zonder enige discriminatie op welke grond dan ook, en maakt het daarmee mogelijk om op te komen tegen *alle* vormen van ongelijke behandeling en discriminatie, ook als ze geen relatie hebben met een verdragsbepaling uit het EVRM.¹⁰⁷ Ook indien uw rechtbank zou menen dat van feiten onder de reikwijdte van artikel 1 EP EVRM geen sprake is, schendt de Staat artikel 1 van het Twaalfde Protocol door Nederlandse oorlogsslachtoffers ongelijk te behandelen, wat de Staat onmiskenbaar heeft gedaan door een bepaalde groep wel, en een andere groep niet en nog steeds niet, te compenseren voor het wegcontracteren van individuele vorderingen.
130. De Staat zegt dan ook nog het niet “*wenselijk*” te vinden om het leed van slachtoffers van de Japanse bezetting te vergelijken met het leed van de slachtoffers van het Naziregime. Dat vindt ook Stichting JES c.s. en dat *doet* zij dan ook niet. Stichting JES c.s. vindt het niet

---

¹⁰³ CvA, nr. 6.3.18.

¹⁰⁴ CvA, nrs. 4.1.2-4.2.5.

¹⁰⁵ E-mail griffier namens mr. D.R. Glass aan mrs. Barkhuysen en Veldhuis d.d. 21 december 2021.

¹⁰⁶ Zie nrs. 48-51 hiervoor.

¹⁰⁷ Zie bijvoorbeeld EHRM 22 december 2009, nr. 27996/06 en 34836/06, overweging 53 (*Sejdic en Finci t. Bosnië-Herzegovina*): artikel 1 Twaalfde Protocol behelst een “*general prohibition of discrimination*”.

eerlijk dat de Staat toch die indruk probeert te wekken.¹⁰⁸ Het gaat erom dat de slachtoffers van de Japanse oorlogsmisdaden óók adequate compensatie moeten ontvangen, op gelijke voet.

9.2.3. Artikel 8 EVRM

131. Daarnaast heeft de Staat ook artikel 8 EVRM geschonden door tot op de dag van vandaag geen schadevergoeding te bieden voor het wegcontracteren van individuele vorderingen. Artikel 8 EVRM beschermt onder andere de *geestelijke integriteit* (“moral integrity”) van eenieder, waaronder ook wel de mentale gezondheid (“mental health”) wordt verstaan.¹⁰⁹ Het beschermen van de mentale gezondheid wordt door het EHRM zelfs als een voorwaarde voor een effectieve uitoefening van het door artikel 8 EVRM beschermde recht op privéleven gezien.

“Mental health must also be regarded as a crucial part of private life associated with the aspect of moral integrity. [...] The preservation of mental stability is in that context an indispensable precondition to effective enjoyment of the right to respect for private life.”¹¹⁰

132. Uit de relazen van eisers die in productie 2 bij de dagvaarding zijn opgenomen volgt dat verschillende eisers te maken hebben gekregen met psychische problemen. Die problemen ontstonden, of werden verergerd, door de handelwijze van de Nederlandse Staat, die alle mogelijkheden tot het verkrijgen van schadevergoeding van de Japanse bezetter opgaf, en ook niet zelf in compensatie van oorlogsschade voorzag. Door niet te erkennen dat de Staat daarmee onrechtmatig heeft gehandeld, worden zij al tientallen jaren dagelijks geconfronteerd met het besef dat de Nederlandse Staat hen niet als volwaardige Nederlandse oorlogsslachtoffers ziet. De Staat maakt daarmee een onaanvaardbare inbreuk op het door artikel 8 EVRM beschermde recht op privéleven en de daarmee verbonden geestelijke integriteit. Een aantasting van de geestelijke integriteit die nog eens is vergroot door te volharden in de weigering van compensatie, ook heden ten dage.
133. De Staat schendt daarmee niet alleen de negatieve verplichting van artikel 8 EVRM om geen *inbreuk* te maken op het privéleven, maar ook zijn positieve verplichting om het recht op het respect voor privéleven, inclusief het recht op geestelijke integriteit, te *beschermen*.¹¹¹
134. Of de uit een verdragsbepaling voortvloeiende positieve verplichting is geschonden, is afhankelijk van de vraag of een redelijk evenwicht (“*fair balance*”) is bewerkstelligd tussen het betrokken individuele grondrecht enerzijds, en het algemene belang dat door de overheid

---

¹⁰⁸ CvA, nr. 6.3.19.

¹⁰⁹ EHRM 26 maart 1985, nr. 8978/80 (*X en Y t. Nederland*).

¹¹⁰ EHRM 6 februari 2001, nr. 44599/98, overweging 47 (*Bensaid t. Verenigd Koninkrijk*).

¹¹¹ Dit is vaste jurisprudentie van het EHRM. Zie bijvoorbeeld EHRM 5 maart 2009, nr. 38478/05, EHRC 2009/61 (m. nt. Van der Velde) (*Sandra Jankovic t. Kroatië*), overweging 37.

wordt gediend anderzijds.¹¹²

135. De Staat heeft *geen* compensatie geboden voor het wegcontracteren van individuele vorderingen op Japan en heeft daardoor onvoldoende maatregelen getroffen om de geestelijke integriteit en mentale gezondheid van de daardoor benadeelden te beschermen. De Staat heeft dit ook erkend, als gezegd, in de brief van Staatssecretaris Van Rijn van 12 oktober 2015.¹¹³ Hij heeft met zijn handelwijze de pijn van de slachtoffers niet weggenomen, maar zelfs *vergroot*, door het volharden in de weigering te compenseren. Daarmee heeft de Staat zijn uit artikel 8 EVRM voortvloeiende positieve verplichting geschonden.
136. Het betoog van de Staat, dat hij niet aansprakelijk is voor de schade die eisers als gevolg van de Japanse bezetting hebben geleden en dat hij niet verplicht is om de slachtoffers van de Japanse bezetting schadeloos te stellen,¹¹⁴ heeft in dit verband geen betekenis, omdat de Staat daarmee miskent dat het hier gaat om het onrechtmatig handelen van de Staat zelf, namelijk het wegcontracteren van individuele vorderingen zonder daarvoor compensatie te bieden, en dat de Staat voor dit eigen handelen wel degelijk verantwoordelijk én aansprakelijk is.

9.3. Maatschappelijke zorgvuldigheid

137. Volgens de Staat zou Stichting JES c.s. verder niet hebben onderbouwd dat het handelen van de Staat ook in strijd is met de maatschappelijke zorgvuldigheid.¹¹⁵ Dat volgt echter al uit wat Stichting JES c.s. in de dagvaarding heeft aangevoerd. Het opgeven van vorderingen zonder compensatie, is *natuurlijk* ook in strijd met de maatschappelijke zorgvuldigheid en daarmee onrechtmatig (art. 6:162 BW).
138. Verder handelt de Staat ook los van de inbreuk op het eigendomsrecht van Stichting JES c.s. door het ontnemen van de vorderingen in strijd met de maatschappelijke zorgvuldigheid. Ten eerste omdat hij daarmee de slachtoffers ook de kans heeft ontnomen op het behalen van genoegdoening in Japan. Het succesvol kunnen instellen van vorderingen tegen Japan ziet ook op herstel van waardigheid. Dit werd ook erkend door het Koreaans Constitutioneel Hof. In een uitspraak uit 2011 oordeelde het Constitutioneel Hof dat Korea op grond van de Koreaanse grondwet de verplichting had om zich actief in te spannen voor de rechten van ‘troostmeisjes’ om vorderingen in te stellen tegen Japan omdat Japan op grove wijze hun menselijke waardigheid had geschonden.¹¹⁶ Het Koreaans Constitutioneel Hof oordeelde dat de *mogelijkheid* dat er een vordering op Japan was, al voldoende was voor een verplichting van de Koreaanse Staat tot diplomatieke bescherming van de rechten van de

---

¹¹² Dit is vaste jurisprudentie van het EHRM. Zie bijvoorbeeld EHRM 17 oktober 1986, nr. 9532/81 (*Rees t. Verenigd Koninkrijk*).

¹¹³ *Kamerstukken II* 2015/16, 20 454, nr. 113, p. 5.

¹¹⁴ CvA, nr. 6.5.4.

¹¹⁵ CvA, nr. 6.2.36.

¹¹⁶ 'Constitutionality of Nonfeasance under Article 3 of the Agreement between the Republic of Korea and Japan concerning the Settlement of Problems in Regard to Property and Claims and Economic Cooperation', *Korean J. Int'l & Comp. L* 2013, vol. 1, afl. 2.

‘troostmeisjes’.¹¹⁷

139. Ten tweede heeft de Staat ook zijn eigen vorderingen op Japan opgegeven, waardoor ook de Staat geen vorderingen namens de slachtoffers kon instellen jegens Japan. De mogelijkheden van de Staat om namens eisers diplomatieke bescherming uit te oefenen, waren dus beperkt. De Staat heeft daarmee iedere mogelijkheid ontnomen om gerechtigheid te krijgen, zonder hiervoor adequate compensatie te bieden. Ook dat is onrechtmatig jegens de slachtoffers.
140. Ter sprake kwam al dat de Algemene Vergadering van de VN in 2005 de *Basic Principles* heeft aangenomen. Deze principes bepalen ook dat slachtoffers van schendingen van humanitair oorlogsrecht en mensenrechten toegang moeten kunnen hebben tot een effectieve rechtsbescherming en rechtsherstel. Een staat dient hiervoor zorg te dragen.¹¹⁸ Doordat de Staat effectief de mogelijkheid heeft ontnomen voor eisers om Japan in rechte aan te spreken en nog steeds geen compensatie biedt, handelt hij in strijd met deze genoemde principes.
141. Ten derde had de Staat zelf moeten overgaan tot vergoeding van oorlogsschade, toen duidelijk werd dat zijn inspanningen niet tot een adequate vergoeding door Japan leidden. Dat was al duidelijk bij het sluiten van Yoshida-Stikker-Protocol. De vrijwillige betaling van het symbolische bedrag van USD 10 miljoen – dat ook uitdrukkelijk niet zag op materiële oorlogsschade – was immers onvoldoende. Noch het Vredesverdrag noch het Yoshida-Stikker-Protocol verboden de vergoeding van oorlogsschade door Nederland. De ongelijke behandeling ten opzichte van Nederlanders met oorlogsschade in Nederland is al genoemd. Het argument dat de Staat geen schadevergoeding hoefde te bieden, omdat de verantwoordelijkheid was overgegaan op Indonesië, gaat niet op. Ook dat kwam aan bod.¹¹⁹
142. Latere diplomatieke pogingen van de Staat, tijdens staatsbezoeken van Koningin Beatrix in 1991 en Koning Willem-Alexander in 2014, om het lot van Indische oorlogsslachtoffers onder de aandacht van Japan te brengen, hebben tot niets geleid.¹²⁰ Dat had de Staat opnieuw moeten doen realiseren dat hij zelf in compensatie diende te voorzien. Dit was voor de VS,

---

¹¹⁷ 'Constitutionality of Nonfeasance under Article 3 of the Agreement between the Republic of Korea and Japan concerning the Settlement of Problems in Regard to Property and Claims and Economic Cooperation', *Korean J. Int'l & Comp. L* 2013, vol. 1, afl. 2, p. 231-232.

¹¹⁸ Resolutie 64/109 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (16 december 2005), *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, UN Doc A/RES/60/147: "A victim of a gross violation of international human rights law or of a serious violation of international humanitarian law shall have equal access to an effective judicial remedy as provided for under international law. (...) To that end, States should: (d) Make available all appropriate legal, diplomatic and consular means to ensure that victims can exercise their rights to remedy for gross violations of international human rights law or serious violations of international humanitarian law."

¹¹⁹ Zie nrs. 49 e.v. hiervoor.

¹²⁰ CvA, nrs. 3.4.4. en 3.4.5.

het Verenigd Koninkrijk,¹²¹ Australië, Canada en Nieuw-Zeeland¹²² reden om zelf een ruime compensatieregeling op te zetten voor krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden.

143. Ook de Nederlandse Staat moet dat doen. Vooral ook omdat slachtoffers van Japans geweld in meerdere opzichten, minder compensatie hebben ontvangen dan slachtoffers van Duitse oorlogsmisdaden. Duitsland heeft veel meer bereidheid dan Japan getoond om slachtoffers van het Naziregime te compenseren. Duitsland heeft met verschillende staten, waaronder Nederland, verdragen gesloten om compensatie te bieden aan slachtoffers van het Naziregime in andere landen.¹²³ Daarnaast heeft Duitsland onder meer de *Foundation for Remembrance, Responsibility and the Future* opgezet in 2000 met een budget van EUR 5,16 miljard op grond waarvan slachtoffers van dwangarbeid in concentratiekampen en daarbuiten en slachtoffers van ander onrecht van het naziregime aanspraak konden maken op compensatie. Zo bestaan er nog andere regelingen waarmee Duitsland *wiedergutmachung* (compensatie) biedt.¹²⁴ In het licht van dit alles klemt het wegcontracteren van de vorderingen op Japan en het niet bieden van adequate compensatie temeer.

10. AAN VERDERE VEREISTEN VOOR AANSPRAKELIJKHEID IS VOLDAAN, EVENALS AAN STELPLICHT

144. Volgens de Staat zou geen sprake zijn van schade en/of causaal verband, omdat de kans van slagen van de opgegeven vorderingen in Japan “*nihil*” zou zijn.¹²⁵ Dit omdat er geen vorderingen zouden zijn geweest op grond van het Landoorlogsverdrag.
145. Zoals toegelicht, waren die vorderingen er wél. Dit standpunt is in de procedure in Japan ook overtuigend onderbouwd met expert opinies van de al eerder genoemde gerenommeerde professoren Kalshoven, Greenwood en professor Eric David van de Vrije Universiteit

---

¹²¹ Dagv. nr. 163; Het mislukken van pogingen om schadevergoeding te verkrijgen van Japan, was een reden voor het Verenigd Koninkrijk om in het jaar 2000 een aanvullende compensatieregeling van 10.000 pond (15.000 euro) op te zetten voor personen die hebben geleden in krijgsgevangen- of interneringskampen. Zie Library of the House of Commons, 'Note regarding ex-gratia payment for Far East POWs and Civilian Internees', 27 March 2009, Annex, p. 19: "*In the absence of progress towards persuading Japan to offer further compensation to former allied POWs and civilian internees, the focus of campaigning gradually widened to involve pressure on the UK Government to provide additional compensation from its own resources, in recognition of the unique debt of honour owed to those interned by Japan during World War II. Then, in 2000, the Labour Government announced the establishment of the ex-gratia payment scheme.*"

¹²² Ook Canada, Nieuw-Zeeland en Australië hebben om die reden in de jaren 1998-2001 aan voormalige krijgsgevangenen een aanvullende uitkering gedaan van respectievelijk \$C 24.000, \$NZ 30.000 en \$ 25.000. Dit is te lezen in de achtergrond bij de Australische compensatieregeling. Zie *Compensation (Japanese Internment) Bill 2001*, *Bills Digest No. 6 2001-02*, *Background* (https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/bd/bd0102/02bd006#Background).

¹²³ Dagv. nr. 159; Financieel Verdrag (Trb. 160, 70) welk verdrag onderdeel uitmaakt van het Algemeen Verdrag (Trb. 1960, 67), goedgekeurd bij Rijkswet van 9 mei 1963, Stb. 163, 198.

¹²⁴ Zie voor een overzicht van alle regelingen de publicatie van het Duitse ministerie van Financiën, 'Wiedergutmachung: Provisions relating to compensation for National Socialist injustice', juni 2021: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Press_Room/Publications/Brochures/2018-08-15-entschaedigung-ns-unrecht-engl.pdf?__blob=publicationFile&v=8.

¹²⁵ CvA, nrs. 6.3.11 en 6.2.35.

Brussel.¹²⁶ Zoals ook al toegelicht, doet hier niet aan af dat het Tokyo High Court oordeelde dat er geen individuele schadevergoedingsvorderingen zouden zijn geweest op grond van het Landoorlogsverdrag. Dat oordeel is onjuist. De slachtoffers hadden overigens ook cassatieberoep ingesteld, maar het Japanse hooggerechtshof is niet aan een inhoudelijke beoordeling toegekomen. Het oordeel van de Tokyo High Court doet bovendien niet af aan de mogelijkheid van schadevergoeding op grond van nationaal recht.

146. Hoe dan ook heeft de Staat de mogelijkheid, de kans, op het verkrijgen van schadevergoeding van Japan weggenomen, door de vorderingen op te geven. En ook als de eisers alleen een (kleine) kans zouden hebben gehad op een slagende vordering in Japan, hebben de ontnomen vorderingen een waarde die voor vergoeding in aanmerking komt. Stichting JES c.s. merkt op dat de Hoge Raad in de Srebrenica-zaak aansprakelijkheid van de Staat aannam voor de ontnomen kans van 10% dat mannelijke vluchtelingen uit handen van de Bosnische Serven hadden kunnen blijven, als ze de keuze hadden gekregen om op de Nederlandse compound te blijven.¹²⁷
147. Zelfs als eisers ook zonder het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol de vergoeding van hun oorlogsschade niet in Japan hadden kunnen afdwingen, dan nog hadden zij de legitieme verwachting dat Japan hun schade zou moeten vergoeden. Zelfs als dit niet zo is – zoals de Staat nu – ten onrechte – beweert, dan kan de Staat zich daarachter niet verschuilen. De Staat moet dan alsnog zélf de oorlogsschade vergoeden. Precies zoals hij dat ook heeft gedaan voor zijn burgers in Nederland. Hij zou dan de oorlogsschade op zijn minst moeten vergoeden tot een niveau vergelijkbaar met de compensatie die slachtoffers met oorlogsschade in Nederland hebben ontvangen. Zodat de Nederlanders uit Nederlands-Indië qua vergoeding van oorlogsschade in een gelijke positie worden gebracht als hun medeburgers in Nederland. Het gaat dan dus in elk geval om een equivalent van de vergoeding van oorlogsschade via de WMO en de bij Duitsland bedongen DM 280 miljoen en voor zover daarvan sprake is, van verdere vergoedingen of regelingen voor Nederlanders met oorlogsschade in Nederland.
148. Daarnaast lijden eisers in elk geval ook immateriële schade als gevolg van de handelwijze van de Staat. Het betreft psychisch leed bij zowel oorlogsslachtoffers, als hun nabestaanden doordat de Staat tot op de dag van vandaag geen compensatie biedt voor het opgeven van de vorderingen en de ongelijke behandeling met oorlogsslachtoffers in Nederland. Dat wordt ook bevestigd door de brief van Staatssecretaris Van Rijn uit 2015, die ik eerder besprak.¹²⁸
149. Voor zover de Staat wil betogen dat de slachtoffers al voldoende gecompenseerd zouden zijn met de regelingen die in de loop der jaren voor de Indische gemeenschap zijn getroffen, gaat

---

¹²⁶ Gepubliceerd in Hizakazu Fujita (red.). *War and Rights of Individuals: Renaissance of Individual Compensation*, Nippon Hyoron-sha Co., LTD. Publishers, Tokyo 1999 en tevens andere bronnen. Zie F. Kalshoven, 'Individual Right to Claim Damages under Article 3 of the Hague Convention IV: Expert Opinion, 1997', Chapter 29 en F. Kalshoven, 'Chapter 30: Individual Right to Claim Damages under Article 3 of Hague Convention IV: Supplementary Expert Opinion, 1999*', *Reflections on the Law of War: Collected Essays*, Leiden: Brill | Nijhoff 2007.

¹²⁷ HR 19 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1223 (Srebrenica), r.o. 5.1.

¹²⁸ Zie nr. 43.

dat niet op. Geen van deze regelingen voorziet in adequate vergoeding van oorlogsschade of schadeloosstelling voor het opgeven van de vorderingen op Japan. Deze regelingen zijn voor deze zaak dus niet relevant. Deze regelingen zien op compensatie voor het (vele) *andere* leed dat de Nederlanders uit Nederlands-Indië helaas is overkomen. In de periode na de oorlog in Nederlands-Indië, tijdens hun terugkeer naar Nederland en ook weer bij aankomst in Nederland. Dit is een zwaarbeproeft groep Nederlandse burgers. Het is zonder meer terecht dat zij daarvoor compensatie hebben ontvangen. Maar dat doet er natuurlijk niets aan af dat zij ook recht hebben op compensatie voor hun oorlogsschade en voor hoe de Staat daarmee is omgegaan. Dat geldt – voor de volledigheid – ook voor de door de Staat genoemde Rehabilitatie-uitkering Indische Oorlogsslachtoffers¹²⁹ en Japanse Uitkering (oftewel, de uitkering naar aanleiding van de in het Yoshida-Stikker-Protocol overeengekomen ‘*lump sum*’).¹³⁰ Ook die uitkeringen zien niet op vergoeding van oorlogsschade. En dit geldt al helemaal voor de bedragen die de Staat in de *collectieve* erkenning van de Indische en Molukse gemeenschap in Nederland heeft gestoken. Daarbij gaat het niet om individuele uitkeringen.¹³¹ Voor de andere regelingen heeft Stichting JES c.s. dit al in de dagvaarding toegelicht.¹³² Met dit alles is voldaan aan de vereisten van schade en causaal verband. Ook aan alle overige vereisten voor aansprakelijkheid is voldaan. Stichting JES c.s. heeft verder aan haar stelplicht voldaan. Zij heeft zonder meer de *mogelijkheid* van schade als gevolg van het onrechtmatig handelen van de Staat voldoende aannemelijk gemaakt. Dat is voldoende voor verwijzing naar de schadestaatprocedure.¹³³

11. GEEN VERJARING

150. Dan beroept de Staat zich nog op verjaring. Stichting JES c.s. heeft in de dagvaarding al toegelicht dat een beroep op verjaring in deze zaak niet aan de orde is. De Staat heeft afstand gedaan van verjaring, een beroep op verjaring is onaanvaardbaar en de Staat handelt tot op de dag van vandaag onrechtmatig, zodat ook daarom van verjaring geen sprake kan zijn. Ik licht dat nu nogmaals toe. Daarbij zal ik reageren op de stellingen van de Staat in de conclusie van antwoord, zoals uw rechtbank ook heeft gevraagd.

11.1. De Staat heeft afstand gedaan van een beroep op verjaring

151. De Staat betwist dat hij afstand heeft gedaan van verjaring. Dat is onjuist. In diverse Kamerstukken heeft de Staat toegezegd geen beroep op verjaring te zullen doen. Stichting JES c.s. heeft deze toezeggingen aangehaald in haar dagvaarding.¹³⁴ Inclusief een citaat uit de brief van de toenmalige Minister Borst aan de Tweede Kamer van 12 december 2000. Dat citaat vermeldt letterlijk dat “*mogelijk blijft*” dat “*individuele claims*” van rechthebbenden en nabestaanden door de Staat in behandeling worden genomen. En dat uit

---

¹²⁹ CvA, par. 4.3.

¹³⁰ CvA, par. 4.4.

¹³¹ CvA, par. 4.12 en 4.13.

¹³² Dagv. par. 3.7.

¹³³ HR 30 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AX6246, r.o. 3.5.1.

¹³⁴ Dagv. randnr. 239.

“*coulance*” zal worden afgezien van een beroep op verjaring.¹³⁵

152. Dit is bevestigd in diverse andere Kamerstukken van rond de eeuwwisseling.¹³⁶ Daar is het bovendien niet bij gebleven. Op 28 april 2011 is dat nogmaals bevestigd in een brief van Staatssecretaris Veldhuijzen van Zanten-Hyllner aan het Indisch Platform, waarvan Stichting JES deel uitmaakt.¹³⁷ Deze brief vermeldt:

*"Ten aanzien van onderbouwde individuele claims heeft het kabinet overigens, zoals u bekend is, aangegeven dat deze niet zullen verjaren en dat de resultaten van de onderzoeken mogelijk kunnen helpen bij het onderbouwen van individuele claims."*¹³⁸

153. Ook daarmee heeft de Staat heel duidelijk afstand gedaan van verjaring. Stichting JES c.s. mag daarop vertrouwen.
154. Volgens de Staat zou hij hiermee niet “*in algemene zin*” afstand hebben gedaan van verjaring voor “*alle vorderingen die voortvloeien uit, of gerelateerd zijn aan, de Tweede Wereldoorlog*”.¹³⁹ Maar dat zegt Stichting JES c.s. ook niet. Wat zij zegt, is dat de Staat afstand heeft gedaan van verjaring van individuele claims die zien op rechtsherstel met betrekking tot onrecht in Nederlands-Indië. Inclusief oorlogsschade en daarmee inclusief de vorderingen in deze procedure.
155. Daarover stelt de Staat dan dat zijn toezeggingen alleen maar betrekking zouden hebben op “*bepaalde claims die voortvloeien uit het naoorlogs rechtsherstel c.q. claims die zien op de restitutie van bezittingen*”.¹⁴⁰ Om welke “*bepaalde claims*” het dan zou gaan, en waarom de vorderingen van Stichting JES c.s. daar dan níet onder zouden vallen, licht de Staat niet toe. Kennelijk kan de Staat zelf al niet precies omschrijven op welke claims zijn toezeggingen wel zouden zien, en op welke niet. Dat toont al aan dat zijn stelling onjuist is.
156. De toezeggingen van de Staat zien óók op de vorderingen die in deze procedure aan de orde zijn. Het gaat in deze zaak bij uitstek om “*claims die voortvloeien uit het naoorlogs rechtsherstel*” en “*restitutie van bezittingen*”, althans compensatie voor roof van bezittingen. Voor de slachtoffers is de weg naar Japan afgesloten, doordat de Staat hun vorderingen heeft opgegeven zonder compensatie. Voor deze ontrecting dient rechtsherstel te komen. En bij rechtsherstel wordt afgezien van een beroep op verjaring, aldus de Staat zélf. De toezegging dat van verjaring geen sprake zal zijn, geldt dus juist ook voor de vorderingen in deze procedure.

¹³⁵ Kamerstukken II 2000/01, 25839, nr. 21, p. 3.

¹³⁶ Zie bijvoorbeeld Kamerstukken II 1998/99, 25 839, nr. 9; Kamerstukken II 1999/2000, 25 839, nr. 14; Kamerstukken II 1999/2000, 25 839, nr. 16, Brief van de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan Stichting Indisch Platform d.d. 28 april 2011 (bijlage bij Kamerstukken II 2010/11, 20 454, nr. 103), p. 2.

¹³⁷ Deze brief heeft JES c.s. ook genoemd in de dagvaarding, voetnoot 160.

¹³⁸ Brief van de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan Stichting Indisch Platform d.d. 28 april 2011 (bijlage bij Kamerstukken II 2010/11, 20454, 103), p. 2.

¹³⁹ CvA, nr. 7.4.5.

¹⁴⁰ CvA, nr. 7.4.5.

157. Daar komt bij dat, toen deze toezeggingen werden gedaan, Stichting JES en het Indisch Platform al jarenlang met de Staat overleg voerden. Overleg over herstel van en compensatie voor al het onrecht in voormalig Nederlands-Indië tijdens de oorlog en de behandeling van de slachtoffers daarna. Inclusief oorlogsschade. Als de Staat dan in dat kader toezegt dat geen beroep op verjaring wordt gedaan, mag Stichting JES c.s. dat *natuurlijk* zo begrijpen dat die toezegging ook ziet op oorlogsschade en daarmee op de vorderingen in deze procedure. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de al genoemde brief van Staatssecretaris Veldhuijzen van Zanten-Hyllner van 28 april 2011. In deze brief gaat het óók over oorlogsschade. In diezelfde brief zegt de staatssecretaris dus andermaal toe dat individuele claims niet zullen verjaren. De brief vermeldt dat de regeling ‘het Gebaar’, hoewel geen compensatie voor oorlogsschade, wel tot stand is gekomen mede tegen de achtergrond van brieven van onder meer Stichting JES en een notitie van het Indisch Platform. Daarin zijn, aldus de brief van de staatssecretaris “ook de onderwerpen oorlogsschade en backpay voor het voetlicht (...) gebracht”.¹⁴¹
158. Stichting JES c.s. mocht erop vertrouwen dat zij geen beroep op verjaring tegengeworpen zou krijgen. Voor zover hierover onduidelijkheid zou kunnen bestaan, komt dat voor rekening van de Staat.
159. Het zou tot slot ook vreemd zijn – en een ongeoorloofde ongelijke behandeling – als de toezeggingen van de Staat dat hij geen beroep doet op verjaring, *niet* zouden gelden voor deze zaak. Daarvoor geldt net zo goed dat een beroep op verjaring geen recht doet aan de positie van de getroffen en, als voor ander onrecht waardoor de Nederlanders uit Nederlands-Indië zijn getroffen en waarop de toezeggingen van de Staat volgens hem wél zien.

11.2. Het beroep van de Staat op verjaring is onaanvaardbaar

160. Stichting JES c.s. heeft in de dagvaarding toegelicht dat het beroep van de Staat op verjaring onaanvaardbaar is naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid (art. 6:248 lid 2 BW). De Staat vindt dit wel aanvaardbaar. Ten onrechte. Dat is duidelijk als de feiten en omstandigheden van deze zaak onder ogen worden gezien. We hebben hier te maken met een Staat die:
- i. eerst vorderingen van zijn eigen burgers opgeeft zonder compensatie en de Nederlanders uit Nederlands-Indië daarmee ook nog eens ongelijk behandelt;
  - ii. zich ervan bewust was dat hij daarmee onrechtmatig handelt en aansprakelijk is en dat heeft erkend;
  - iii. vervolgens vanaf de jaren negentig gedurende drie decennia overleg heeft gevoerd met Stichting JES c.s. over compensatie en erkenning van leed, ook voor oorlogsschade,
  - iv. en zich daarbij nooit op verjaring heeft beroepen, maar juist heeft toegezegd dat hij

¹⁴¹ Brief van de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan Stichting Indisch Platform d.d. 28 april 2011 (bijlage bij *Kamerstukken II* 2010/11, 20454, 103), p. 2.

dat *niet* zou doen, althans dat gerechtvaardigde vertrouwen gewekt; en

- v. in dat overleg bovendien hoop en verwachtingen heeft gewekt, ook voor vergoeding van oorlogsschade (zie de brief van Staatssecretaris Blokhuis, die geen commissie van wijzen wilde, om niet “*weer*” hoop en verwachtingen te wekken¹⁴²),
  - vi. maar uiteindelijk toch weigert compensatie voor oorlogsschade te bieden.
161. Diezelfde Staat voert dan nu in deze procedure aan dat de vorderingen van Stichting JES c.s. zouden zijn verjaard. Ten aanzien van een groep mensen, een deel van zijn eigen burgers, die tijdens de oorlog in Nederlands-Indië de meest verschrikkelijke oorlogsmisdaden hebben meegemaakt. Die berooid en zwaar getraumatiseerd uit Nederlands-Indië zijn teruggekeerd. In Nederland, in een samenleving die op dat op dat moment hun verhalen niet wilde horen. Ook de Staat niet. Terwijl zij van diezelfde Staat afhankelijk waren om letterlijk een plek te vinden in Nederland, een dak boven hun hoofd, en te overleven. Zij waren psychisch helemaal niet in staat om verjaring te stuiten. Hoe zouden zij in staat kunnen worden geacht een vordering in te stellen, daarmee ook nog eens opkomend tegen de Staat van wie zij afhankelijk waren? Dat valt hun redelijkerwijs niet te verwijten en zij mogen daarvan niet de dupe worden.
162. Onder deze feiten en omstandigheden, in het bijzonder gezien de eigen gedragingen van de Staat, mag een beroep op verjaring in rechte niet worden gehonoreerd. En zeker, zo’n ‘doorbreking’ van verjaring is uitzonderlijk. Maar deze zaak *is* uitzonderlijk.
163. De Staat is het daarmee niet eens. Volgens hem is hier geen sprake van een uitzonderlijk geval “*in verjaringsrechtelijke zin*”. Daarnaast zou uit de gezichtspunten van het arrest Van Hese/De Schelde¹⁴³ volgen dat de Staat wel een beroep op verjaring zou mogen doen. Beide zijn onjuist.
- 11.2.1. Deze zaak is uitzonderlijk, óók “*in verjaringsrechtelijke zin*”
164. Stichting JES c.s. stelt voorop dat helemaal niet vereist is dat sprake is van een uitzonderlijk geval “*in verjaringsrechtelijke zin*”, zoals de Staat stelt.¹⁴⁴ De Staat verwijst naar een uitspraak van de Rechtbank Limburg waar dat uit zou volgen. Maar die uitspraak is op dit punt in hoger beroep vernietigd. Het Hof Den Bosch overwoog met zoveel woorden dat voldoende is dat de feiten en omstandigheden van de zaak uitzonderlijk zijn.¹⁴⁵ Dat wordt bevestigd door de rechtspraak van de Hoge Raad, in een zaak waarin een advocaat door een rechter werd gedagvaard, en daarnaast ook het gerechtsbestuur van de Haagse rechtbank en de Raad voor de Rechtspraak (en daarmee de Staat) tegenover zich vond. De Hoge Raad achtte dat dusdanig bijzonder, dusdanig beklemmend, dat de advocaat niet kon worden verweten hij niet tijdig een vordering had ingesteld. Een beroep op verjaring was – ook in dat

¹⁴² *Kamerstukken II* 2019/20, 20 454, nr. 162, p. 2.

¹⁴³ HR 28 april 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5635 (Van Hese/De Schelde).

¹⁴⁴ CvA, nr. 7.5.3.

¹⁴⁵ Hof Den Bosch 13 juli 2021, ECLI:NL:GHSHE:2021:2189.

geval – naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar.¹⁴⁶

165. Afgezien daarvan, *is* deze zaak óók uitzonderlijk in verjaringsrechtelijke zin. In veel zaken over historisch onrecht wordt dat trouwens ook al zonder meer aangenomen.¹⁴⁷ In deze zaak komen daar de al genoemde feiten en omstandigheden bij: dat de Staat van meet af aan *wist* dat hij aansprakelijk was, dat heeft erkend en drie decennia lang overleg heeft gevoerd, ook over oorlogsschade, zonder zich op verjaring te beroepen. Daarmee heeft de Staat dat recht dus ook nog eens verwerkt. Daar komt bij de genoemde psychische belemmering om een vordering in te stellen. Pas na vele decennia ontstond ruimte om het verleden überhaupt onder ogen te gaan zien, laat staan te verwerken. De Staat weet dat ook. Minister-President Lubbers stelde dit zelf vast bij een ontmoeting met Nederlanders uit Nederlands-Indië, begin jaren negentig, en sprak dat ook uit in de Tweede Kamer. Lubbers merkte op dat hij hetzelfde zag als bij slachtoffers van de Tweede Oorlog in Europa, namelijk dat slachtoffers “*die toen jong waren (...) eigenlijk nu pas toekomen in alle volheid aan de problemen die het oplevert*”.¹⁴⁸
166. Duidelijk is ook dat het voor eisers tot op de dag van vandaag zeer belastend en confronterend is om hun verhaal te doen in de relazen en hier voor uw rechtbank te verschijnen.
167. De Staat wordt tegelijkertijd in geen enkel door verjaring te beschermen belang getroffen. Hij was zich er van meet af aan van bewust dat hij aansprakelijk zou zijn. In deze zaak doet zich ook niet de situatie voor dat de feiten niet meer te achterhalen zijn.¹⁴⁹ Het gehele totstandkomingsproces van het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol is in archieven bewaard gebleven en openbaar toegankelijk. De Staat heeft voldoende mogelijkheden om zich – los van het verjaringsverweer – tegen de vorderingen van Stichting JES c.s. te verweren. De Staat erkent dat ook en merkt zelf op dat deze zaak vooral juridisch van aard is.¹⁵⁰ Daarom moet in het belang van de slachtoffers de billijkheid hier bij wijze van uitzondering boven de rechtszekerheid gaan, zoals uw rechtbank dat eerder zelf heeft geformuleerd.¹⁵¹
168. Tot slot is deze zaak ook uitzonderlijk in verjaringsrechtelijke zin, gezien de opstelling van

¹⁴⁶ HR 23 november 2018, ECLI:NL:HR:2018:2047, r.o. 3.3.3.

¹⁴⁷ Zie bijvoorbeeld Hof Den Haag 1 oktober 2019, ECLI:NL:GHDHA:2019:2525, Rechtbank Den Haag 14 september 2011, ECLI:NL:RBDHA:2011:BS8793, Rechtbank Den Haag 11 maart 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:2449, Rechtbank Den Haag 27 januari 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:701, Rechtbank Den Haag 1 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:782.

¹⁴⁸ *Kamerstukken II* 1990/91, 22 149, nr. 2, p. 9: “*Mij is tijdens de ontmoeting met de mensen uit de Indische gemeenschap iets duidelijk geworden dat ik ook ken van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op het Europese continent. Je ziet daarbij heel nadrukkelijk dit verschijnsel, dat wij nu in een fase zitten dat velen die toen jong waren — kinderen, opgroeiende kinderen — eigenlijk nu pas toekomen in alle volheid aan de problemen die het oplevert. Een tijdlang is het wat weggedrukt en verzwegen, voor een deel is het ook wat op de achtergrond gebleven, doordat men een bepaalde carrière gemaakt heeft en een aantal jaren zeer actief bezig is geweest, maar op een bepaalde leeftijd ondervindt men een terugslag. Dan gaan de oude wonden als het ware weer open. Dat is een heel moeilijk en een heel zwaar punt. Dat is iets anders dan de praktische problemen.*”

¹⁴⁹ Zie bijvoorbeeld ook Rechtbank Den Haag 1 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:782, r.o. 4.117.

¹⁵⁰ CvA, randnr. 7.5.22.

¹⁵¹ Rechtbank Den Haag 1 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:782 (De Punt), r.o. 4.98, onder verwijzing in r.o. 4.97 naar rechtspraak van de Hoge Raad waarin in situaties van “overmacht” om tijdig verjaring te stuiten ofwel wordt aangenomen dat de verjaringstermijn later aanvangt, ofwel een beroep op verjaring onaanvaardbaar is naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid.

de Staat in andere zaken over de Tweede Wereldoorlog of zaken die diep ingrijpen in mensenrechten en het persoonlijk leven van slachtoffers. De Staat heeft in die andere zaken – terecht – geconstateerd dat, wat er zij van het technisch-juridische, een beroep op verjaring vanuit *moreel oogpunt* niet gerechtvaardigd is en achterwege moet blijven.¹⁵² Zelfs ook wanneer er van een “*uitzonderlijk geval*” geen sprake is. Het ligt namelijk in de aard van deze zaken besloten dat de benadeelden niet direct na het onrechtmatig handelen van de Staat in actie (kunnen) komen. Een recent voorbeeld is verder het besluit van de Minister voor Rechtsbescherming Dekker om in procedures over interlandelijke adopties niet langer een beroep op verjaring te doen (zonder overigens op voorhand aansprakelijkheid te erkennen). De belangen van waarheidsvinding en gerechtigheid voor getroffen en wege in de visie van de minister dusdanig zwaar, dat een beroep op verjaring maatschappelijk gezien niet aanvaardbaar wordt geacht. Daarbij merkte de minister – terecht – op dat daarmee de weg vrij werd gemaakt voor een inhoudelijke beoordeling door de rechter.¹⁵³

169. Ook deze zaak gaat over slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Ook deze zaak grijpt diep in de persoonlijke levens van de slachtoffers in. Ook in deze zaak moet er ruimte zijn voor een inhoudelijke beoordeling door de rechter. Dat is ook de wens van de slachtoffers en Stichting JES c.s. Deze procedure, ik zei het al, is voor velen gezien hun hoge leeftijd daarvoor ook de laatste kans.

11.2.2. Gezichtspunten van Van Hese/De Schelde

170. Hieruit volgt al dat ook de gezichtspunten van het arrest Van Hese/De Schelde¹⁵⁴ erop wijzen dat het beroep van de Staat op verjaring onaanvaardbaar is. Ik loop deze voor de volledigheid nog kort na.
171. Gezichtspunt a: of het gaat om een vergoeding van vermogensschade of een vergoeding van andere schade, en of de gevorderde schadevergoeding ten goede komt aan het slachtoffer zelf, diens nabestaanden, of een derde. De gevorderde schadevergoeding komt ten goede aan de slachtoffers van Japan zelf of aan hun nabestaanden. Eisers zijn immers direct oorlogsgetroffenen die zelf in een Japans interneringskamp hebben gezeten of als ‘buitenkamper’ zijn getroffen, of zoon of dochter van deze directe oorlogsgetroffenen. Ook de nabestaanden hebben daaronder zwaar geleden. Het is te kort door de bocht dat het hier puur om (zuivere) vermogensschade zou gaan, zoals de Staat doet voorkomen. Hij gaat er daarmee in het geheel aan voorbij dat de vorderingen die eisers op Japan hadden gehad zonder het onrechtmatig handelen van de Nederlandse Staat, uiteraard niet alleen op vergoeding van

---

¹⁵² Zie bijvoorbeeld de eerdergenoemde kamerbrieven (*Kamerstukken II* 1998/99, 25 839, nr. 9; *Kamerstukken II* 1999/2000, 25 839, nr. 14; *Kamerstukken II* 1999/2000, 25 839, nr. 16, Brief van de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan Stichting Indisch Platform d.d. 28 april 2011 (bijlage bij *Kamerstukken II* 2010/11, 20 454, nr. 103), p. 2). Zie ook de uitlatingen van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een mondeling overleg over het wetsvoorstel over de Wet tot teruggave cultuurgoederen afkomstig uit bezet gebied, waarin zij aangaf dat het “*juridische element*” van verjaring “*niet van doorslaggevende betekenis is*”, en dat “*de totale feiten en omstandigheden [...] uiteindelijk de morele gronden [hebben] bepaald*” (*Handelingen II* 2005/06, nr. 60, p. 3892).

¹⁵³ *Kamerstukken II* 2020/21, 31 265, nr. 79, p. 3-4; *Kamerstukken II* 2020/21, 35 570-VI, nr. 53.

¹⁵⁴ Hoge Raad 28 april 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5635, r.o. 3.3.3 (Van Hese/De Schelde).

materiële oorlogsschade zouden hebben gezien, maar ook (juist) op immateriële oorlogsschade. Stichting JES c.s. vordert verder ook vergoeding van immateriële schade wegens de inbreuk op hun geestelijke integriteit door de Staat zelf.

172. Gezichtspunt b: in hoeverre voor het slachtoffer of zijn nabestaanden een aanspraak op schadevergoeding uit anderen hoofde bestaat. Dat is niet geval. Deze zaak draait er immers om dat de weg naar Japan door de Staat is afgesloten, zonder compensatie of anderszins vergoeding van oorlogsschade. Zoals al aan de orde kwam, ziet geen van de regelingen die de Staat tot nu toe heeft getroffen in de vereiste compensatie.
173. Gezichtspunt c: de mate waarin de gebeurtenis de aangesprokene kan worden verweten. Daaraan wordt in de rechtspraak veel belang gehecht. De Staat treft een groot verwijt. Hij was zich er immers van bewust dat hij onrechtmatig zou handelen en aansprakelijk zou zijn als hij zonder adequate compensatie de vorderingen zou opgeven. Dat heeft hij vervolgens toch gedaan. Zoals toegelicht, doet daaraan niet af dat er politiek wellicht weinig ruimte was om niet in te stemmen met het Vredesverdrag. De Staat had zonder enig bezwaar direct compensatie kunnen bieden en dat geldt vandaag de dag nog steeds en zelfs te meer nu aan geld geen gebrek is.
174. Gezichtspunt d: in hoeverre de aangesprokene reeds vóór het verstrijken van de verjaringstermijn rekening heeft gehouden of had behoren te houden met de mogelijkheid dat hij voor de schade aansprakelijk zou zijn. Dat is in deze zaak dus duidelijk het geval. De Staat was zich daarvan bewust, moest dus ook rekening houden met schadeclaims en hield daar ook rekening mee. Zie weer de uitlatingen van Minister-President Drees en Minister Stikker.
175. Gezichtspunt e: de vraag of de aangesprokene naar redelijkheid nog de mogelijkheid heeft om zich tegen de vordering te verweren. Als gezegd doet een situatie waarin de Staat met bewijsproblemen kampt zich hier niet voor. De Staat wordt niet in zijn rechtszekerheidsbelang geschaad. De Staat betwist dit ook niet. Hij merkt zelf op dat de discussie in deze zaak veeleer “*juridisch van aard*” is.¹⁵⁵
176. Gezichtspunt f: de vraag of de aansprakelijkheid (nog) door verzekering is gedekt. De Staat merkt op dat hij zich in het algemeen sowieso niet verzekert tegen aansprakelijkheid. Het ontbreken van verzekeringsdekking is dus ook geen reden waarom een beroep op verjaring wel zou moeten worden toegestaan.
177. Gezichtspunt g: de vraag of na het aan het licht komen van de schade binnen redelijke termijn een aansprakelijkstelling heeft plaatsgevonden en een vordering tot schadevergoeding is ingesteld. Als gezegd konden de slachtoffers psychisch lange tijd niet in staat worden geacht de Staat aan te spreken. Zie de uitlatingen van Minister-President Lubbers waarmee de Staat dat heeft erkend. Vanaf de jaren negentig voerde Stichting JES bovendien overleg met de Staat over erkenning en compensatie, inclusief voor oorlogsschade waarbij de Staat zich niet heeft beroepen op verjaring en juist heeft toegezegd dat hij dat niet zou doen of in elk geval

---

¹⁵⁵ CvA, randnr. 7.5.22.

dat gerechtvaardigde vertrouwen heeft gewekt. Zoals hij ook hoop en verwachtingen wekte dat hij tot compensatie van – ook – oorlogsschade zou overgaan. Toen de regering begin 2020 zelfs een motie ontraadde om een commissie van wijzen te laten oordelen hoe rechtsherstel vormgegeven zou moeten worden, werd duidelijk dat de Staat daar uiteindelijk toch niet toe zou overgaan. Stichting JES c.s. heeft toen binnen een jaar de Staat de sommatiebrief gestuurd en de dagvaarding betekend. Daarmee heeft Stichting JES c.s. gedaan wat van haar kan en mag worden verlangd.¹⁵⁶ Stichting JES c.s. heeft de Staat binnen een redelijke termijn aansprakelijk gesteld. Hier geldt bovendien ook nog dat de Staat zich van meet af aan bewust was van zijn aansprakelijkheid.

178. Overigens is de stelling van de Staat dat dit gezichtspunt g als een soort “*minimumeis*” gezien zou moeten worden, om een beroep op verjaring onaanvaardbaar te achten, onjuist. Van een hiërarchie van gezichtspunten is geen sprake. Het is nu juist per zaak verschillend welk gezichtspunt van belang, of zelfs doorslaggevend is. Dat is ook precies hoe in de rechtspraak met gezichtspunt g wordt omgegaan. Er kunnen *specifieke omstandigheden* zijn waaronder gezichtspunt g zwaar kan wegen,¹⁵⁷ zoals wanneer sprake is van bewijsproblematiek. Maar daarvan is in deze zaak nu juist geen sprake, zoals de Staat als gezegd erkent. De Staat wordt ook verder niet getroffen in enig verjaringsrechtelijk te beschermen belang en stelt dat ook niet. Om die reden komt aan gezichtspunt g in deze zaak ook geen ‘zwaardere’ betekenis toe.
179. Afgezien daarvan, kan dit de Staat niet baten omdat als gezegd ook uit gezichtspunt g volgt dat een beroep op verjaring onaanvaardbaar is. Stichting JES c.s. heeft immers de Staat binnen een redelijke termijn aansprakelijk gesteld. Tot slot merkt Stichting JES c.s. op dat uw rechtbank ook overigens uiteraard de ruimte heeft om de gezichtspunten onderling te beoordelen en te wegen,¹⁵⁸ voor zover de Staat anders wil suggereren. Ook als uw rechtbank zou menen dat één van deze gezichtspunten niet zou wijzen op onaanvaardbaarheid van het beroep op verjaring, heeft uw rechtbank dus nog steeds de ruimte om tot het oordeel te komen dat het beroep van de Staat op verjaring onaanvaardbaar is, mede gelet op de andere gezichtspunten.
- 11.3. **Er is geen sprake van verjaring, omdat de Staat tot op de dag van vandaag onrechtmatig handelt**

180. Los van het voorgaande, heeft Stichting JES c.s. in de dagvaarding ook toegelicht dat verjaring hoe dan ook niet aan de orde kan zijn. De Staat handelt tot op de dag van vandaag onrechtmatig. De Staat betwist dit en meent dat zijn onrechtmatig handelen zou zijn gelegen in enkel twee gebeurtenissen, namelijk het aangaan van het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol. Daarmee zou de schade, die bestaat uit het niet verkrijgen van compensatie,

¹⁵⁶ Rechtbank Den Haag 11 maart 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:2449, r.o. 4.12.

¹⁵⁷ Zo kan gezichtspunt g zwaarder wegen “*vanwege de in de rechtszekerheid en bescherming van de schuldenaar gelegen ratio van de verjaringstermijn*” (Rechtbank Den Haag 23 januari 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:500, r.o. 4.37, en in gelijke zin: Rechtbank Den Haag 22 november 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:13556), of wanneer in een zaak van historisch onrecht het lange tijdsverloop voor bewijsproblemen zorgt die het “*moeilijk of onmogelijk [...] kunnen maken om aan de stelplecht en de bewijslast te voldoen*” (Rechtbank Den Haag 23 januari 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:500, r.o. 4.34).

¹⁵⁸ Zie ook Gerechtshof Den Haag 1 oktober 2019, ECLI:NL:GHDHA:2019:2524, r.o. 15.

direct zijn ontstaan.¹⁵⁹

181. Dat is onjuist. De Staat blijft onrechtmatig handelen, tot hij alsnog compensatie biedt. Met de Goedkeuringswet voor het Vredesverdrag en goedkeuring van het Yoshida-Stikker-Protocol houdt hij tot op de dag van vandaag onrechtmatige wetgeving in stand, zolang hij niet alsnog voorziet in compensatie. In strijd met het internationaal gewoonterecht inzake onteigening en met artikel 1 EP EVRM, artikel 8 EVRM, artikel 14 EVRM en artikel 1 Twaalfde Protocol EVRM alsmede de maatschappelijke zorgvuldigheid. Dat alsnog voorzien in compensatie is ook de enige manier waarop deze onrechtmatigheid kan worden opgeheven. Opzegging van het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol is volkenrechtelijk immers niet mogelijk.
182. Het onrechtmatig handelen van de Staat kán daarom niet verjaard zijn. De gebeurtenis waardoor de schade wordt veroorzaakt is nog niet opgehouden te bestaan, zodat er geen verjaringstermijn is aangevangen. Er is sprake van een voortdurend onrechtmatig handelen en een voortdurende schadeveroorzaking. Dat geldt in het bijzonder ook voor de inbreuk op de geestelijke integriteit die de Staat maakt zolang hij niet adequaat compenseert.
183. Volgens de Staat zou hieruit volgen dat “*iedere schadevergoedingsvordering uit onrechtmatige daad*” dan “*feitelijk nooit*” zou kunnen verjaren.¹⁶⁰ Dat is onjuist. Het gaat hier om het hele specifieke geval van de Staat die in het kader van een vredesverdrag vorderingen opgeeft en daarbij zijn rechtsplicht tot het bieden van compensatie niet nakomt. Bijzonder daaraan is dat het onrechtmatig handelen zélf in dit geval bestaat in het niet bieden van compensatie. Anders dan een ‘doorsnee’ onrechtmatige daad, kan dat onrechtmatig handelen zélf dus ook weer worden ‘opgeheven’, door alsnog compensatie te bieden. Maar dat doet de Staat niet. Doordat hij nog steeds geen compensatie biedt, blijft hij onrechtmatig handelen en blijft hij schade veroorzaken. Dat rechtvaardigt dat geen sprake kan zijn van verjaring.
184. De rechtspraak van de Hoge Raad biedt ook de ruimte om aan te nemen dat in zo’n geval geen verjaringstermijn aanvangt, tot de schadeveroorzakende gebeurtenis is opgehouden te bestaan. Ook voor de lange verjaringstermijn van twintig jaar, zoals blijkt uit het arrest Zandvoortse parkeergarage.¹⁶¹
185. Elke dag dat de Staat de Nederlandse rechtsorde niet in overeenstemming brengt met het EVRM, door alsnog compensatie te bieden, houdt daarom een zelfstandige onrechtmatige daad in. Van verjaring is ook bovendien in ieder geval geen sprake, voor zover het de periode van vijf jaar voorafgaand aan de sommatiebrief van 30 april 2020 betreft.¹⁶² Dit wordt bevestigd door het arrest TMG/Staat. Daarin heeft de Hoge Raad dit geoordeeld voor het onjuist implementeren van een Europese richtlijn in de Nederlandse rechtsorde door de Staat. De Hoge Raad verwees daarbij naar de plicht van de Staat om het Unierecht na te leven en

---

¹⁵⁹ CvA, nr. 7.3.2.

¹⁶⁰ CvA, nr. 7.3.2.

¹⁶¹ HR 22 maart 2019, ECLI:NL:HR:2019:412 (Parkeergarage Zandvoort), r.o. 3.5.1-3.5. Zie ook D.F.H. Stein, ‘Verjaring van schadevergoedingsvorderingen bij voortdurende onrechtmatige daden’, *NTBR* 2019/11, p. 61-72.

¹⁶² Producties 5 en 6 bij de dagvaarding.

loyaal uit te voeren.¹⁶³ Eerder was uw rechtbank al tot dezelfde conclusie gekomen in een andere zaak over onjuiste implementatie van richtlijnen. Uw rechtbank merkte dit aan als een “*continue niet-naleving*” van Europees recht.¹⁶⁴ Hier, in deze zaak, geldt hetzelfde op grond van de plicht van de Staat om het EVRM na te leven en de Nederlands rechtsorde dáármee in overeenstemming te brengen.

186. De Staat stelt dat TMG/Staat ziet op artikel 3:310 BW, dat hier niet van toepassing zou zijn, dat TMG/Staat ziet op onjuiste implementatie van EU-recht, en dat in die zaak elke dag “*aanvullende schade*” werd geleden.¹⁶⁵ Ook dat is onjuist:
- i. Dat TMG/Staat ziet op de subjectieve verjaringstermijn van artikel 3:310 lid 1 BW, maakt geen verschil. De Staat pleegt elke dag opnieuw een onrechtmatige daad. Daarmee ontstaat elke dag een nieuwe schadevergoedingsvordering. Daarop is artikel 3:310 BW van toepassing en dus ook TMG/Staat. Zou dat toch anders zijn, dan kan dit arrest analogisch worden toegepast.
  - ii. Dat TMG/Staat ziet op het in stand houden van onrechtmatige wetgeving in het licht van implementatie van Unierecht, maakt ook geen verschil. Het EVRM is immers even goed als Unierecht, hoger, internationaal recht. Het EVRM werkt even goed als Unierecht rechtstreeks en heeft even goed voorrang in de Nederlandse rechtsorde, op grond van artikel 93 en 94 Gw. De Staat is als partij bij het EVRM even goed verplicht dat recht na te leven en loyaal uit te voeren. Denk maar aan positieve verplichtingen. Daar komt bij dat het EVRM ook deel uitmaakt van het Unierecht als beginsel van het Unierecht. Via zijn plicht tot naleving en loyale uitvoering van het Unierecht, is de Staat dus ook nog eens verplicht tot naleving en loyale uitvoering van het EVRM.
  - iii. TMG/Staat stelt niet het vereiste dat elke dag sprake is van “*aanvullende schade*”. Voor zover dat anders zou zijn, is daaraan voldaan. Stichting JES c.s. lijdt elke dag “*aanvullende schade*”. Alleen al doordat elke dag dat hun onrechtmatige, ongelijke behandeling door de Staat voortduurt, de inbreuk op hun geestelijke integriteit wordt vergroot. Elke dag wordt hun pijn vergroot. Ik verwijs weer naar de brief van Staatssecretaris Van Rijn, waarmee de Staat dat heeft erkend. Daarnaast kwalificeert ook de wettelijke rente als dagelijkse aanvullende schade.
187. Bij toepassing van TMG/Staat geldt bovendien dat geen sprake is van verjaring voor zover het de periode van vijf jaar voorafgaand aan de sommatiebrief betreft. De stelling van de Staat dat dan “*nooit*” sprake zou zijn van verjaring, gaat in dat geval ook daarom niet op.
188. Van verjaring is dus in het geheel geen sprake, en in elk geval niet voor zover het de periode van vijf jaar voorafgaand aan de sommatiebrief betreft.

---

¹⁶³ HR 4 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:677 (TMG/Staat), r.o. 3.4.2.

¹⁶⁴ Rechtbank Den Haag 8 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:2170 (Imitation/Staat), r.o. 5.20.

¹⁶⁵ CvA, nr. 7.3.3.

DEEL III

12. AFSLUITING

189. Uw rechtbank heeft de nodige ervaring met zaken van historisch onrecht. Ook in deze zaak geldt dat de oorlogsmisdaden van Japan en zijn soldaten helaas niet ongedaan kunnen worden gemaakt. Datzelfde geldt voor het opgeven van de vorderingen in het Vredesverdrag en het Yoshida-Stikker-Protocol. Maar bijzonder aan deze zaak is dat het niet bieden van compensatie en de ongelijke behandeling van Nederlanders uit Nederlands-Indië, wél ongedaan kunnen worden gemaakt. Heel eenvoudig zelfs. Door simpelweg alsnog een goede compensatieregeling te maken. De Staat kan daartoe ook zonder enig bezwaar besluiten. Internationaal-politiek gezien stuit dat op geen enkel bezwaar. Aan geld is bij de Nederlandse Staat anno 2022 geen gebrek.
190. De Staat kan daartoe nu bovendien nog *op tijd* besluiten. Op tijd, voor de laatste nog levende slachtoffers zullen zijn overleden. De Staat moet daartoe ook besluiten: hij is daartoe juridisch verplicht. Stichting JES c.s. vraagt daarom uw rechtbank de Staat daartoe te veroordelen. Maar het zou de Staat sieren als hij vandaag, hier ter plekke, toezegt om samen met Stichting JES c.s. een regeling op te stellen om de slachtoffers recht te doen.